

temaunga.se

TEMAGRUPPEN UNGA I ARBETSLIVET

Lärlingsutbildning

– olika aktörer och varierande verksamhetsformer

Lärdomar på europeisk och nationell nivå, samt erfarenheter från projekt inom Europeiska socialfonden

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF) 2017
ISBN: 978-91-88455-32-1

Projektledare: **Fredrik Wikström**
Text: **Jonas Olofsson**
Grafisk form: **Christian Serrano/Marcus Westfal**

Distribution: MUCF
Box 17801, 118 94 Stockholm
Tfn 08-566 219 00
E-post: temagruppen@mucf.se
Webbplats: www.temaunga.se
Facebook: www.facebook.com/temaungaiarbetslivet

Lärlingsutbildning

– olika aktörer och varierande verksamhetsformer

Lärdomar på europeisk och nationell nivå, samt erfarenheter från projekt inom Europiska socialfonden

Förord

Den här rapporten om lärlingsutbildning har tagits fram inom ramen för Temagruppen Unga i arbetslivet. Temagruppen är ett nationellt projekt som drivs av Myndigheten för Ungdoms- och civilsamhällsfrågor och finansieras av Europeiska socialfonden (ESF). Temagruppen delfinansieras av Arbetsförmedlingen, Tillväxtverket, Försäkringskassan, Skolverket, Nordens välfärdscenter, Kronofogden, Sveriges kommuner och landsting och arbetsgivarorganisationen Teknikföretagen.

Rapporten har tagits fram av Jonas Olofsson som är utredare vid Temagruppen Unga i arbetslivet och forskare vid Malmö högskola.

Rapporten lyfter fram olika aktörer och verksamheter kopplade till lärlingsutbildning i Sverige i ljuset av europeiska erfarenheter. Vi lyfter t.ex. fram lärdomar från lokala projekt inom socialfonden. Avslutningsvis landar vi i en bedömning av lärlingsutbildningens förutsättningar i Sverige. Vår bedömning är att lärlingsutbildningen under överskådlig tid kommer att vara ett mer begränsat inslag inom det reguljära utbildningssystemet i Sverige. Det hindrar inte att det finns en rad intressanta erfarenheter, bland annat från lärlingsutbildningen i gymnasieskolan och från lokala projekt inom socialfonden, som det är viktigt att ta fasta på för den fortsatta utvecklingen. Lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande kommer även förbli viktiga inslag i de utbildnings- och arbetsmarknadsprojekt (såsom projekt inom socialfonden) som riktas till unga med svag utbildningsbakgrund och särskilda svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden.

Rapporten riktar sig i första hand till beslutsfattare på strategisk nivå och till de som jobbar med unga inom kommuner, myndigheter, civila samhället eller i särskilda projekt inom t.ex. inom socialfonden.

Rapporten ger viktiga utgångspunkter och kunskaper om fördelar och nackdelar och framförallt förutsättningarna för lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande i Sverige. Lärdomar som kan användas i en fördjupad dialog om hur lärlingsutbildning och lärande i arbetslivet kan vidareutvecklas. Då rapporten även sätter lärlingsutbildningen i ett EU-perspektiv tror vi att den kan vara användbar i internationella sammanhang då förutsättningar för lärlingsutbildning och arbetsplatslärande diskuteras.

Pontus Ekstedt, ordförande,
Temagruppen Unga i arbetslivet
Augusti 2017

Innehåll

2	Förord
5	Sammanfattning
7	Inledning
8	Rapportens innehåll
9	Ett ökat intresse för lärlingsutbildning
10	Unga möter mer påtagliga sociala risker
10	Splittrade övergångsmönster
11	Förändrade villkor i arbetslivet
13	Välfärdspolitisk mismatch – lärlingsutbildning en lösning?
13	Lärlingsutbildningens fördelar
14	Lärlingsutbildningens förutsättningar
15	Lärlingsutbildningens betydelse och effekter
16	Olika yrkesutbildningsmodeller
18	Effekter av lärlingsutbildning
19	Förutsättningar för framgång
21	EU och lärlingsutbildningen
21	Konkreta initiativ för lärlingsutbildning
22	Studier om lärlingsutbildning
23	Positiva och negativa aspekter av lärlingsutbildning
25	Erfarenheter från lokala lärlingsliknande projekt i Sverige
26	Andra chansen i Uppsala
27	Arbetshoppet i Linköping
28	Produktionsskolan i Göteborg
29	Via lärling i Kristianstad och Malmö
30	Din framtid och Raka vägen i Trelleborg
32	Lärdomar från projekt
34	Lärlingsutbildningen i Sverige – en samlad bedömning
35	Gymnasireformen från 2011
36	Problem med APL
37	Slutsatser om de svenska erfarenheterna
38	Förslag
40	Bilaga: Urval av projekt i rapporten
42	Källor och referenser

Sammanfattning

Lärlingsutbildning har varit ett återkommande tema i svensk politisk debatt under lång tid. Men begreppet används i så många olika sammanhang och med så skiftande betydelser att det finns anledning att försöka ge en samlad bild och en mer precis definition av vad som egentligen avses med lärlingsutbildning. Vilka är de relevanta erfarenheterna i och utanför Sverige? Och hur ska man se på de erfarenheter som kommit fram via lokala projekt med lärlingsliknande inslag, projekt som inte sällan finansieras med socialfondsmedel och organiseras av kommuner i samverkan med andra aktörer?

Syftet med den här rapporten är att lyfta fram lärlingsutbildning i Sverige, bland annat i ljuset av europeiska erfarenheter. En central utgångspunkt är således att begreppet lärlingsutbildning i Sverige har använts i många olika sammanhang och kopplat till flera olika aktörer. Gymnasieskolan är en viktig aktör, särskilt efter gymnasireformen 2011 (Gy11) när lärlingsutbildningen blev en del av det reguljära utbildningssystemet, men begreppet lärlingsutbildning förknippas också med avtalsreglerad utbildning inom vissa branscher och med arbetsmarknadspolitiska projekt. Flera socialfondsfinansierade projekt lyfter fram lärlingskonceptet. I rapporten synliggör vi några projekt som är väldigt olika till sin karaktär och som kan illustrera den mångfald av verksamheter där lärlingsbegreppet nyttjas i Sverige.

Vi kommer att ge en bakgrund till det ökade intresset för lärlingsutbildning och närma oss frågor om hur man skapar förutsättningar för en kvalitetssäkrad lärlingsutbildning. Det ökade intresset för lärlingsutbildning kan ses mot bakgrund av en rad utmaningar kopplat till ungas etableringsvillkor och kompetensförsörjningen på arbetsmarknaden. Lärlingsutbildning ses ofta som en modell som kan förena både socialpolitiska och ekonomisk-politiska mål. Erfarenheterna från länder på kontinenten, framför allt de tysktalande länderna och Danmark, visar att den klassiska lärlingsutbildningen har tjänat dessa länder väl. Lärlingsutbildningen tycks ha bidragit till lägre ungdomsarbetslöshet och samtidigt underlättat kompetensförsörjningen i företagen.

Samtidigt visar erfarenheterna från dessa länder hur viktigt det är att en rad förutsättningar är på plats för att utbildningsmodellen ska fungera: företag, branscher och fackliga organisationer måste involveras och ta ett betydande ansvar. Det måste också skapas förutsättningar för kvalitet och likvärdighet i utbildningen. EU uppmanar nu medlemsländerna att ta initiativ för att utveckla mer av lärlingsutbildning, men höjer samtidigt ett varningens finger för att en oreglerad och ensidigt

företagsanpassad utbildningsmodell kan leda fel och snarast begränsa ungas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden och i samhället i stort.

Det ökade svenska intresset för lärlingsutbildning, som alltså bland annat tog sig uttryck i att lärlingsutbildning blev ett ordinarie inslag i gymnasieskolan från 2011, kan ses i ljuset av initiativen på EU-nivå. Problemet ur svensk synpunkt är emellertid att vi saknar de traditioner, samverkansformer och regelverk som lärlingsutbildningen vilar på i de starka ”lärlingsländerna”. Vi har haft en lärlingsutbildning inom ett antal branscher, men denna har existerat vid sidan av utbildningssystemet och så kommer det sannolikt att förbli framöver. För övrigt har lärlingsutbildning ofta uppfattats som ett alternativ för studiesvaga ungdomar, något som förmodligen har varit kontraproduktivt och bidragit till ett minskat intresse för utbildningsformen, både bland elever och arbetsgivare.

Inom ramen för lokal projektverksamhet finns en rad intressanta erfarenheter. Vi har följaktligen valt att lyfta fram ett antal exempel i den här rapporten. I några av projekten är det sociala omsorgsperspektivet helt dominerande. Det handlar mer om socialt arbete än om utbildning och yrkeslärande. Kombinationen av ämnesstudier och praktik uppfattas som ett framgångsrikt verktyg för att stärka unga människor. I andra projekt är yrkeslärandet i fokus. Vi pekar på ett par exempel där projekten anknyter till det så kallade collegekonceptet inom gymnasieskolan. I sådana typer av koncept får man med automatik ett bredare kontaktnät i arbetslivet samtidigt som kvalitetssäkringen av utbildningarna garanteras.

Vår slutsats är att lärlingsutbildningen under överskådlig tid kommer att vara ett mer begränsat inslag inom det reguljära utbildningssystemet i Sverige. Det beror på att förutsättningarna för utbildningsmodellen inte är på plats och att det kommer att ta tid att utveckla dessa. Det sistnämnda hindrar inte att det finns en rad intressanta erfarenheter, bland annat från lärlingsutbildningen i gymnasieskolan och från lokala socialfondsprojekt, som det är viktigt att ta fasta på. Ur såväl ett utbildningspolitiskt som socialpolitiskt perspektiv finns det mycket som talar för att man borde stärka de lärlingsliknande inslagen inom gymnasieskolans introduktionsprogram, bland annat genom att inrätta lokala programråd med företrädare för arbetslivet och garantera eleverna möjligheter till arbetsplatsförlagt lärande (APL). I rapportens slutkapitel presenteras några förslag för att stärka APL inom introduktionsprogrammen och utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet inom socialfondsfinansierade projekt.

Inledning

Lärlingsutbildning är en utbildningsform som väcker stort intresse i relation till de utmaningar som präglar etablerings- och försörjningsvillkor för unga på dagens arbetsmarknad. Det är uppenbart i Sverige och i många andra jämförbara länder, inte minst bland EU:s medlemsländer.

Syftet med den här rapporten¹ är att lyfta fram lärlingsutbildning i Sverige, bland annat i ljuset av europeiska erfarenheter. En central utgångspunkt är att begreppet lärlingsutbildning i Sverige har använts i många olika sammanhang och kopplat till flera olika aktörer. Gymnasieskolan är en viktig aktör, särskilt efter gymnasiereformen 2011 (Gy11) när lärlingsutbildningen blev en del av det reguljära utbildningssystemet, men begreppet lärlingsutbildning förknippas också med avtalsreglerad utbildning inom vissa branscher och med arbetsmarknadspolitiska projekt. Flera socialfondsfinansierade projekt lyfter fram lärlingskonceptet. I rapporten synliggör vi några projekt som är väldigt olika till sin karaktär och som kan illustrera den mångfald av verksamheter där lärlingsbegreppet nyttjas i Sverige.

Lärlingsutbildning är en utbildningsform som ofta sägs ha särskilda fördelar jämfört med skolförlagt yrkeslärande. Det handlar bland annat om närheten till verklighetsnära arbetsmiljöer, den socialisation och det lärande som uppstår i mötet mellan unga och äldre erfarna yrkesarbetare. Samtidigt finns det, som kommer att framgå i rapporten, en rad förutsättningar som måste infrias för att det arbetsplatsförlagda lärandet ska hålla acceptabel kvalitet. Det finns risker att lärlingsutbildningen förvandlas till mindre utvecklande praktik och att enskilda lärlingar utnyttjas som billig arbetskraft.

Vi kommer att peka på att det behövs bestämda förutsättningar och en metodmedvetenhet för att kvaliteten ska garanteras. Det handlar då både om den lärlingsutbildning som organiseras inom ramen för det reguljära utbildningssystemet, och om de projekt med lärlingsliknande verksamhet som bland annat finansieras med socialfondsmedel. Socialfondsprogrammen ska bidra till att infria de målsättningar som slagits fast inom Europa 2020-strategin. Mål kopplade till ungas etablering och möjligheter till arbetsplatsförlagt lärande utgör viktiga inslag. Insatserna inom socialfondsprogrammet ska enligt det svenska ESF-rådet syfta till att:²

- stimulera kompetensutveckling som stärker deltagande kvinnors och mäns ställning på arbetsmarknaden,
- förstärka kopplingen mellan utbildning och arbetsliv,
- öka övergångarna till arbete bland kvinnor och män som står långt från arbetsmarknaden, samt
- öka unga kvinnors och mäns etablering i arbetslivet och deltagande i utbildning.

¹ Rapporten baseras i delar på Olofsson (2014).

² Se Programinformation på ESF-rådets hemsida: <http://www.esf.se/Vara-fonder/Socialfonden1/Overgripande-information-om-socialfondsprogrammet>.

I flera av de projekt som finansieras med socialfondsmedel, via programområdena 1, 2 och 3, finns ambitioner att erbjuda lärande och arbetsmetoder som anknyter till lärlingsutbildningskonceptet. Programområde 1 fokuserar på kompetensförsörjning och programområde 2 syftar till att öka övergångarna till arbete. Programområde 3 anknyter till sysselsättningsinitiativet för unga.

Ur ett svenskt perspektiv är det viktigt att studera både internationella och lokala erfarenheter av lärlingsutbildning. Lärlingsutbildningen är svagt utvecklad i Sverige jämfört med många andra länder i Europa. Vi saknar i hög grad de traditioner och institutioner som förknippas med klassisk lärlingsutbildning i länder som Tyskland och Danmark. Samtidigt har det politiska intresset för lärlingsutbildningen varit stort och sedan 2011 utgör lärlingsutbildning ett valbart alternativ till gymnasieskolans skolförlagda yrkesprogram. Vad talar för att lärlingsutbildningen kan stärkas i Sverige?

Rapportens innehåll

Vi inleder rapporten med att belysa de förändrade förutsättningarna för ungas etablering, något som kan bidra till en ökad förståelse till varför lärlingsutbildningsfrågorna kommer så högt på den politiska dagordningen. Forskningen om lärlingsutbildningen kommer att lyftas fram. Vad säger tidigare forskning och utredningar om lärlingsutbildningens förutsättningar, dess betydelse och effekter? Därefter kommer vi att titta närmare på aktuella erfarenheter och initiativ kopplade till lärlingsutbildning på EU-nivå. Vilka initiativ tas på EU-nivå för att utveckla lärlingsutbildningen och hur förhåller sig dessa initiativ till mer generella ungdomspolitiska mål, bland annat genomförandet av *Sysselsättningsinitiativet för unga*?

I det nästföljande kapitlet granskas erfarenheter från några lärlingsorienterade projekt i Sverige som bland annat finansieras med socialfondsmedel. De illustrerar den mångfald av verksamheter där lärlingsbegreppet kommer till användning. Finns det erfarenheter från dessa projekt, främst kopplat till formerna för och kvalitetssäkringen av lärlingsutbildning och det arbetsplatsförlagda lärandet³, som borde spridas och som skulle kunna bidra till en utveckling av lärlingsutbildningen också inom det reguljära utbildningssystemet?

Avslutningsvis behandlas lärlingsutbildningen inom det reguljära utbildningssystemet. Vi summerar och lyfter fram några centrala utmaningar för lärlingsutbildningen i Sverige, både med utgångspunkt från europeiska erfarenheter och utifrån de lärdomar som kan dras från lokala lärlingsliknade projekt inom socialfonden och utbildningen inom det reguljära utbildningssystemet. I rapportens slutkapitel presenteras några förslag för att stärka APL inom introduktionsprogrammen och utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet inom socialfondsfinansierade projekt.

³ Arbetsätt för att kvalitetssäkra arbetsplatsförlagt lärande som kan ske i olika former och en mer renodlad lärlingsutbildning har stora likheter och därför är det relevant att även ta med lärdomar från hur detta kan ske i en arbetsplatsförlagd lärandesituation.

Ett ökat intresse för lärlingsutbildning

Det ökade intresset för lärlingsutbildning kan ses mot bakgrund av de nya utmaningar unga ställs inför – både sysselsättningsmässigt och försörjningsmässigt – och det förhållandet att den etablerade yrkesutbildningen och välfärdspolitiken i många länder, t.ex. i Sverige, inte tycks tackla dessa utmaningar på ett tillräckligt effektivt sätt. Hur kan man då förstå de nya utmaningarna?

Arbetslösheten har negativa effekter för drabbade individer och för samhällen i stort. Det är en uppfattning som är väl förankrad och belagd. Både svensk och internationell forskning talar för att långvarig arbetslöshet ökar risken för social exkludering, dvs. exkludering i betydelsen ekonomisk utsatthet, sämre boendevillkor, svaga sociala nätverk, kontaktproblem med myndigheter och ohälsoproblem. Studier visar att personer som är arbetslösa i unga år har en överrisk att bli arbetslösa längre fram i livet (Skans 2004 och MUCF 2017). Även den internationella forskningen ger starka belägg för att särskilt återkommande och längre perioder av arbetslöshet i unga år ger en rad långsiktiga negativa effekter: kunskaper och färdigheter som inte används och underhålls tenderar att erodera, vilket minskar individens produktivitet och attraktivitet på arbetsmarknaden; arbetslöshet under unga år har negativa effekter på löneinkomsten under åtskilliga år framåt; riskerna för stressrelaterade problem och psykisk ohälsa är väl dokumenterade (Bell & Blanchflower 2009).

Exkludering och maktlöshet är centrala begrepp i många studier om effekter av arbetslöshet och mycket viktiga perspektiv inom den svenska ungdomspolitiken. Därmed är det också naturligt att begrepp som social inkludering och empowerment (egenmakt) har fått en så framträdande ställning i diskussioner om policystrategier för att motverka eller förekomma effekter av arbetslöshet. Möjligheter till arbete och en konsumtionsstandard som inte avviker allt för mycket från den genomsnittliga har betydande effekter på en individs sociala status och självbild. Förvärvsarbetets och försörjningsoberoendets betydelse för möjligheterna till personlighetsutveckling och bredare social tillit ska inte underskattas. Här finns en koppling mellan samhällsekonomiskt och strukturellt motiverade insatser för att motverka ungdomsarbetslöshet, och en strategi för att förebygga och mildra effekterna av utanförskap som tar sin utgångspunkt i individens rätt till självförverkligande och inflytande. Det handlar om att förena arbetsmarknadspolitikens ambition att via kompetenshöjande insatser stärka en ung individs anställningsbarhet och försörjningsmöjligheter och det sociala arbetets ungdomsinsatser som oftare syftar till att stärka den enskildes självkänsla och motivation att på egen hand orientera sig vidare i livet, dvs. utan att närmare beakta vad som är önskvärt ur ett arbetsmarknadsperspektiv (Niemeyer 2007).

”Kombinera ungas rätt till självförverkligande och arbetsmarknadspolitikens ambition om anställningsbarhet.”

Unga möter mer påtagliga sociala risker

Begreppet sociala risker är centralt inom välfärdsforskningen och handlar om hur levnadsvillkor påverkas av både individ- och strukturrelaterade faktorer, t.ex. hälsa, och samhällsekonomiska omständigheter som möjligheter att få jobb och inkomster (Bonoli 2004, Taylor-Gooby 2004). Frågan är om man kan säga att de sociala risker som unga möter i etableringsfasen till vuxenlivet har tilltagit under senare år och om institutionerna och välfärdspolitiken för att underlätta ungas möjligheter till förvärvsarbete och ekonomiskt oberoende har blivit mindre effektiv under senare decennier? Det finns en hel del som pekar i den riktningen.

Utifrån ett strukturellt perspektiv kan man konstatera att unga från mindre privilegierade hemförhållanden, unga med ofullständig grundutbildning (i betydelsen grundskole- och gymnasieutbildning) och unga med utländsk bakgrund har fått allt svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. En uppskattning är att ungefär 30 till 40 procent av de ungdomar som lämnar skolan i OECD:s medlemsländer tillhör gruppen som löper risk att mötas av etableringssvårigheter (Scarpetta m.fl. 2010). Det kan handla om ungdomar med en kombination av individrelaterade problem, t.ex. kopplat till ohälsa, och ungdomar från ogynnsamma omständigheter, med svag utbildning och outvecklade sociala nätverk. De är överrepresenterade bland dem med osäkra anställningsförhållanden, bland arbetslösa och i gruppen som varken arbetar eller studerar (NEET/UVAS).⁴

De sociala villkoren varierar allt mer inom ungdomsgruppen. En förklaring till detta är ofta att ungdomar med olika maktresurser, i termer av utbildning och sociala nätverk, har olika förutsättningar att hantera de anpassningskrav som följer av förändrade marknadsförutsättningar, snabbt förändrad teknik och ett allt mer omställningsinriktat arbetsliv.

”30-40 procent av unga i OECD länderna riskerar etableringssvårigheter.”

⁴ Gruppen unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) går internationellt under beteckningen NEET (Not in employment, education or training). Se mer på *Temagruppen unga i arbetslivets hemsida*: www.temaunga.se/uvas-0.

Splittrade övergångsmönster

Ett annat perspektiv på ungas etableringsvillkor tar fasta på att ungas övergångar från skolvärlden till arbetslivet blivit allt mer utdraget och varierat. Man talar om jojo-mönster och menar att övergångarna i betydligt högre grad än under tidigare år präglas av individers skilda valstrategier, olika utbildningsval, hopp mellan olika verksamheter, växlingar mellan skola och arbetsliv, korta anställningar och perioder utanför både arbetskraften och utbildningssystemet. Detta individualiserade och allt mer utdragna övergångsmönster skiljer sig då från tidigare års mera kollektiva och rätlinjiga övergångsmönster då ungdomar hade en karriärväg som i högre grad var definierad på förhand och som också snabbare ledde fram till etablering i termer av en fast anställning och tryggad försörjningssituation (Walther 2006).

Jojo-mönstret innebär både möjligheter och risker. För en del ungdomar innebär det att frihetsgraderna har vidgats, för andra innebär det främst att de sociala riskerna har blivit större. Den postmodernt präglade bilden av ungas övergångar som allt mer individualiserade och splittrade behöver inte vara frikopplad från en socioekonomisk förståelse av ungas ökade utsatthet. Unga från resursstarkare miljöer och med större framgång i utbildningssystemet har i allmänhet bättre förutsättningar att hantera den osäkerhet och de ökade krav som präglar vår tids övergångsmönster.

Samtidigt skiljer sig problembilden från den strukturella förståelsen i den bemärkelsen att låg efterfrågan på arbetskraft inte ses som en väsentlig orsak till förlängda och problematiska etableringsmönster. Unga ses ha svårigheter att etablera sig därför att de har individrelaterade förutsättningar och personliga egenskaper som försvårar etableringsprocessen (Pohl & Walther 2007). Det kan handla om att de har ofullständig utbildning eller en utbildning som inte efterfrågas på arbetsmarknaden, att de har få kontakter eller problem med språket, men också om att de kan ha attityder och levnadssätt som gör det svårare att få eller behålla ett jobb.

Den sistnämnda betoningen på individuella tillkortakommanden leder fram till ett starkare fokus på individens eget ansvar. Genomslaget för aktiveringspolitiken i flera länder i Europa från 1990-talet och framåt kan ses i detta perspektiv. Det handlar om att förflytta ansvaret för de sociala villkoren till individen själv. Om den välfärdspolitik som utvecklades under decennierna efter andra världskriget i hög grad byggde på en föreställning om att samhället hade ett kollektivt ansvar för sociala problem är aktiveringspolitiken ett uttryck för en tyngdpunktsförskjutning där rätten till samhällets stöd görs beroende av individuella motprestationer och förändrade beteendemönster (Johansson 2006). Genom att villkora understöd ska individen tvingas förändra sitt beteende på ett sätt som anses mer samhällligt önskvärt.

”Inte alla unga klarar av en mer komplicerad etableringsprocess.”

”Etableringsproblemen knyts till individuella tillkortakommanden snarare än att orsakerna söks i de strukturella förutsättningarna i samhället.”

Förändrade villkor i arbetslivet

”Företagen kan idag ta ett mindre ansvar för ungas utbildning och etablering på grund av en förändrad arbetsmarknad och hårdare produktivitetskrav.”

Det sistnämnda perspektivet på ungas övergångsmönster är också kopplat till en uppfattning om att villkoren i arbetslivet ger helt andra förutsättningar för ungas etablering och karriärvägar idag än tidigare. Den brittiske arbetslivsforskaren David Marsden har pekat på att arbetskrafts- och kompetensförsörjningen i Europa och USA tidigare antingen reglerades på interna arbetsmarknader eller på så kallade yrkesbaserade arbetsmarknader (Marsden 2009). Till företagens interna arbetsmarknader rekryterades arbetare som förväntades verka i företaget under lång tid. Företaget tog på sig ett betydande utbildningsansvar och betalade en lön som inledningsvis översteg individens produktivitet. England och USA var länder med utbredda interna arbetsmarknader. Men även Sverige, som inte har haft någon starkare lärlingsutbildning, får räknas till denna tradition. Färdigutbildningen inom ett yrke styrdes av företagets behov och rörligheten inom ett yrkesområde blev därmed ganska begränsad. Men det fanns möjligheter för ungdomar, även de med en relativt svag grundläggande utbildning, att få en fast och långvarig anställning som omfattade kompetensutveckling, god löneutveckling och social trygghet.

Den andra modellen för arbetskrafts- och kompetensförsörjning utgjordes av yrkesbaserade arbetsmarknader. De tysktalande länderna i Europa och Danmark, dvs. länder med klassiska lärlingsutbildningssystem, brukar räknas till denna kategori. Här fanns och finns fortsatt välutvecklade system för kvalificerat och standardiserat yrkeslärande där organisationerna i arbetslivet spelar en viktig roll, både som utbildningsorganisatör och kvalitetssäkrare. Standardiseringen av utbildningen och system för yrkeslegitimationer gjorde det möjligt att lättare röra sig över företagsgränserna utan att förlora i produktivitet och lön. Ungdomarna stod för en betydande del av utbildningskostnaden under utbildningstiden genom en låg lärlingslön. Men när lärlingsutbildningen var fullbordad minskade löneavståndet mellan yngre och medelålders och mer erfaren arbetskraft högst påtagligt.

Poängen enligt David Marsden är att grundvalen för interna arbetsmarknader och yrkesbaserade arbetsmarknader har försvagats genom att de stora industriföretagen är mindre dominerande sysselsättningsmässigt samtidigt som globaliseringen har bidragit till allt hårdare kortsiktiga avkastningskrav. Det sistnämnda har påverkat tidshorisonten för investeringar och begränsat möjligheterna bland enskilda företag att ta på sig ett större ansvar för ungas yrkesutbildning. Tjänstesektorns tillväxt, förändrad teknik och allt mer omställningsinriktade arbetsorganisationer har lett i samma riktning. I grunden har detta inneburit att kraven på unga att de måste vara produktiva från ett tidigt skede i anställningen har ökat.

Företagen är allt mindre benägna att ta ansvar för ungas kompetens- och karriärutveckling, något som tar sig uttryck i att man föredrar korttidsanställningar och strävar efter att öka löneskillnaderna mellan typiska instegsjobb och mer etablerade jobb i företagen. Eftersom många ungdomar är hänvisade till instegsjobb och praktikliknande tjänstgöringsförhållanden tilltar konkurrensen och etableringsvillkoren försvåras, även för ungdomar som har klarat grundläggande utbildning på gymnasial nivå. David Marsden har myntat uttrycket ”inträdesturneringar” för att betona betydelsen av att unga ofta fastnar i osäkra och relativt okvalificerade jobb under långa perioder. Detta är då en avgörande skillnad jämfört med förhållandena i arbetslivet för några decennier sedan då övergångsfasen på arbetsmarknaden var mer väldefinierad och tidsmässigt avgränsad.

Välfärdspolitisk mismatch – lärlingsutbildning en lösning?

Det förhållandet att den moderna ekonomin skapar nya förutsättningar i arbetslivet och att ungdomars övergångsmönster inte följer lika tydliga kollektiva mönster som tidigare skapar också nya förutsättningar på institutionell och politisk nivå. Den välfärdspolitik med kopplingar till inkomsttrygghet, utbildning och arbetsmarknadspolitik som etablerades i länder som Sverige från 1930-talet och framåt – och som i hög grad återspeglade etableringsvillkoren i den industridominerade ekonomin med relativt standardiserade arbetsvillkor – fungerar inte längre lika effektivt. Några av uttrycken för detta är just att unga är överrepresenterade bland de arbetslösa, att unga ofta saknar utbildning som matchar arbetsmarknadens krav – trots att utbildningsnivån är högre idag än tidigare – och att allt fler ungdomar inte omfattas av de allmänna inkomstförsäkringarna, t.ex. arbetslöshetsförsäkringen.

Just denna bristande anpassning mellan etablerade institutioner och sociala villkor har lett till olika politiska initiativ. En gemensam yttring av de nya förhållandena var som framgick ovan aktiveringslinjen, dvs. ökade krav på ungdomar att ställa upp på olika praktikprojekt för att över huvud taget kvalificera sig för understöd från samhällets sida. Detta uppfattades som angeläget mot bakgrund av den risk för utbredd ”understödstagarmentalitet” och passivisering som ansågs följa av långa tider i arbetslöshet och utanförskap. Understöd uppfattades inte längre som en medborgerlig rättighet utan villkorades med krav på olika motprestationer (Kuoddo 2012).

Den mest renodlade och elementära formen av aktiveringspolitik förespråkas emellertid knappast längre. Istället förordas idag en större mångfald av varierade och individanpassade insatser, med betoning på både sociala och arbetsmarknadsrelevanta kvalifikationer. Insatser som minskar avståndet till arbetslivet och som samtidigt stärker individens möjligheter till omställning och rörlighet framhålls som allt mer betydelsefulla. Lärlingsutbildning förordas av allt fler. Bakgrunden till detta är också att lärande i arbetslivet (det livslånga lärandet) tillmätts allt större betydelse på en arbetsmarknad kännetecknad av ökade omställningskrav.

Lärlingsutbildningens fördelar

Det finns många fördelar med lärlingsutbildning jämfört med en yrkesutbildning som huvudsakligen genomförs i skolor (se t.ex. OECD 1994, OECD 2010).

För det första förutsätter lärlingsutbildningen att arbetsgivare ställer utbildningsplatser till förfogande och kan på så sätt parera risk för mismatch.

Att arbetsgivare ställer utbildningsplatser till förfogande utgör en garanti för att utbildningen orienteras mot områden på arbetsmarknaden där det finns en påtaglig efterfrågan på arbetskraft. I en skolförlagd utbildningsmodell där elevernas egna val i högre grad ska styra sammansättningen av utbildningsplatser, som den svenska, finns inga motsvarande garantier.

För det andra är arbetsplatserna en stark lärandemiljö.

Eleverna får använda den senaste utrustningen och får insyn i arbetets organisering. Det innebär att man tillägnar sig både ”hårda” och ”mjuka” kvalifikationer på ett sätt som är omöjligt i en konstgjord arbetsmiljö. Skolorna har sällan förutsättningar att erbjuda elever möjligheter att använda den senaste tekniken eller att få insyn i de senaste arbetsprocesserna, vilket också understryker betydelsen av mer omfattande arbetsplatsförlagda inslag i utbildningen. Här finns också en sociologisk och kulturell aspekt. Lärlingen blir en del av praktikgemenskapen på en arbetsplats och inom en yrkesgrupp (Wenger 2000). Lärandet uppfattas som en social praktik. Kunskaper uppfattas på olika sätt, men social kompetens är alltid relaterad till praktisk erfarenhet. Genom att bli en del av praktikgemenskapen utvecklar lärlingen en successivt allt bredare kompetens inom yrkesområdet och tillägnar sig också den kultur och identitet som förknippas med yrket.

För det tredje underlättar lärlingsutbildningen rekryteringen av arbetskraft.

För en arbetsgivare är nyrekrytering förenat med betydande osäkerhet och stora kostnader. Det handlar om att få en bild av personens arbetsförmåga och pålitlighet, givet de olika krav och påfrestningar som kan uppstå på en arbetsplats och inom ett särskilt yrke. Lärlingsutbildningen ger arbetsgivaren mer gynnsamma möjligheter att pröva en individs arbetsförmåga, men naturligtvis också att utrusta individen med de kvalifikationer som är särskilt önskvärda inom det aktuella företaget.

För det fjärde bidrar lärlingarna till produktionen.

Det här möjliggör ett tillskott för de inbladade företagen och för samhällsekonomin i stort, liksom för de enskilda eleverna i den mån lärlingarna får en ersättning under utbildningstiden. Värdet av lärlingarnas tillskott ökar över tid i takt med att kvalifikationerna utvecklas och att lärlingarna kan anförtros mer avancerade arbetsuppgifter.

Lärlingsutbildningens förutsättningar

I teorin finns det alltså starka argument för att en yrkesutbildning med betydande inslag av arbetsplatsförlagt lärande, enligt lärlingsutbildningsmodellen, har en rad företräden jämfört med en huvudsakligen skolförlagd yrkesutbildning. Intresset för lärlingsutbildningsmodellen har också, som påtalats, varit stort på senare år därför att jämförelser av ungdomsarbetslöshet och sysselsättning i olika länder illustrerar att ungas arbetsmarknadsetablering tycks fungera bättre i länder med lärlingsutbildning. Det har också hävdats att lärlingsutbildningen bör vara särskilt attraktiv i länder med ett långtgående anställningsskydd och begränsade löneskillnader. Med sådana villkor på arbetsmarknaden blir rekryteringen av ny arbetskraft en mer grannliga process jämfört med länder där anställningstryggheten är mindre och ungas löner lägre. Givet att anställningsförfarandet framstår som ett större och mer långsiktigt åtagande kan en lärlingsutbildning fungera som en effektiv metod för arbetsgivare att urskilja den arbetskraft som man önskar att knyta till företaget.

Men det har också betonats att det inte finns några enkla medel för att föra över en utbildningsmodell som fungerar i ett land till ett annat land med andra förutsättningar och andra traditioner. Det framhålls att lärlingsutbildningen grundar sig på specifika institutionella förutsättningar och regleringar, särskilt kopplat till villkoren på arbetsmarknaden (Soskice 1994, Ryan 2011). Dessa förutsättningar varierar i hög grad mellan länderna, vilket också gör att lärlingsutbildningen fungerar olika. Den danska och tyska lärlingsutbildningen är t.ex. organiserad på olika sätt, den tyska enligt ett dualt system och den danska enligt en växelutbildningsmodell, men båda modellerna bottenar i ett utvecklat system för erkända yrkeskvalifikationer på arbetsmarknaden. Detta system får konsekvenser för rekryteringen av arbetskraft till olika yrken och ger yrkesutbildningen en helt strategisk roll i sammanhanget. Systemet baseras både på lagstiftning och kollektiva överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter. I Sverige finns också regler kring yrkeslegitimationer, men de är inte alls lika utbredda på arbetsmarknaden. Uppdelningen mellan yrkeslärd och icke yrkeslärd arbetskraft har inte haft samma betydelse på svensk arbetsmarknad som i länderna med lärlingsutbildning.

”Skillnader i villkoren på arbetsmarknaden mellan olika länder påverkar förutsättningarna för lärlingsutbildning”.

PROBLEM OCH UTMANINGAR MED LÄRLINGSUTBILDNING

- Spänning mellan arbetsgivares kompetensbehov och ungas behov av en bredare kompetens.
- Skolor ska inte kunna använda lärlingsutbildning för att sänka kostnader.
- Tydliga kvalitetskriterier och lärandemål måste finnas.
- Arbetsmarknadens parter och skolor måste utveckla samverkansformer som kan garantera kvalitet och likvärdighet.

Det finns också spänningar inbyggda i en lärlingsutbildningsmodell, som riskerar att göra utbildningen mindre fruktbar för de deltagande individerna och mindre effektiv ur ett bredare samhällsperspektiv. Enskilda arbetsgivare, som erbjuder utbildningsplatser inom lärlingsutbildningens ram, har ett naturligt intresse av att prägla utbildningens innehåll efter företagets behov samtidigt som syftet med utbildningen bör vara att erbjuda en så bred yrkeskompetens som möjligt, dvs. yrkeskvalifikationer som är användbara på olika delar av arbetsmarknaden. Men det finns också en risk att en mindre målmedveten och välstrukturerad arbetsplatsförläggning av enskilda moment i yrkesutbildningen kan fungera som en källa till besparingar för de berörda skolorna. Utbildningstid och utbildningsansvar förs över från skolor till arbetsplatser utan motsvarande överföring av resurser, och utan att fästa avseende vid hur utbildningstiden på arbetsplatserna ska berika yrkesutbildningen i stort.

Båda exemplen talar för behovet av en reglering av lärlingsutbildningen så att den inte reduceras till en allt för snäv och företagsanpassad utbildning eller till en metod för att möjliggöra besparingar och ökad lönsamhet i enskilda skolor, på bekostnad av elevers lärande. Om lärlingsutbildningen ska fungera som en kvalificerad utbildning och inte som en förvaring utan lärandeambitioner krävs således att tydliga kvalitetskriterier och lärandemål utvecklas. Dessa kriterier och mål måste i sin tur förankras i institutioner som omfattar såväl de berörda skolorna och arbetsplatserna som lärlingarna. Internationella erfarenheter talar för att den sociala regleringen av lärlingsutbildningen är central. Parterna på arbetsmarknaden spelar en särskilt viktig roll för att dels garantera att utbildningen ges ett högkvalitativt och uppdaterat innehåll, och dels att utbildningen är likvärdig oberoende av var utbildningen äger rum.

Lärlingsutbildningens betydelse och effekter

Yrkesutbildningsfrågor väcker stort intresse bland forskare internationellt. De studier som görs av bredare jämförande karaktär har ofta institutionella och historiska utgångspunkter. Moderna föreställningar om yrkesutbildningens centrala sociala och pedagogiska funktioner framkom redan runt förra sekelskiftet. Samhällstänkare och innovatörer som tysken Georg Kerschensteiner och amerikanen John Dewey lade på många sätt den idémässiga och praktiska grunden till den moderna yrkesutbildningen vid förra sekelskiftet (Deissinger 2008).

Kerschensteiner uppfattade yrkesutbildningen som en del av de samhällsinsatser som var nödvändiga för att mildra sociala spänningar och ge positiva karriärs- och identifikationsmöjligheter för unga med en bakgrund i storstädernas industriarbetarmiljöer. Han förordade en kombination av arbetsplats- och skolförlagda studier och var själv med och grundade en rad yrkesskolor i södra Tyskland.

John Dewey gick till storms mot det gamla samhällets samhällsfrånvända akademiska ideal och menade att ”vårt sociala liv har genomgått en fullständig social förändring. Om vår undervisning ska betyda någonting för livet måste den genomgå en lika fullständig omvandling” (Dewey 2007, s. 72). Det är intressant att notera att han redan i en publikation utgiven år 1899 – Skolan och samhället – formulerade yrkesutbildningens betydelse kopplat till föreställningar om det som pedagoger idag kallar situerat lärande och praktikgemenskaper. Dewey var mycket tydlig med att det lärande som sker kopplat till konkreta verksamheter – och genom konkreta handlingar – får en helt annan betydelse för individen än den klassiska katederundervisningen. En praktiskt inriktad yrkesundervisning uppmuntrar aktiva och skapande förhållningssätt: den appellerar till ”vår drift och benägenhet att tillverka, utföra, skapa, producera, antingen i form av nyttoföremål eller som konst” (Ibid. s. 71).

Olika yrkesutbildningsmodeller

Inom forskningen talas det om olika yrkesutbildningsmodeller (Greinert 2004). Yrkesutbildningens betydelse i olika länder relateras till skilda politiska och kulturella traditioner liksom till arbetsmarknadens reglering och utbildningssystemets institutionella utformning. I linje med detta betonas också utvecklingens spårbundna karaktär. Även om det framhålls hur viktigt det är att lära av erfarenheterna i andra länder – länder där ungdomsarbetslösheten är lägre och där övergången skola-arbetsliv tycks mer smärtfri – pekar man på svårigheterna att överföra element från ett land till ett annat i och med att förutsättningarna för utbildningsinsatserna i praktiken skiljer sig åt (Rauner & Wittig 2010).

”Fördelarna med att koppla teori och praktik, skolförlagd och yrkesinriktat lärande, har förespråkats under lång tid”.

TRE PRINCIPIELLA UTBILDNINGSMODELLER I EUROPA FÖR YRKESUTBILDNING OCH ARBETSPLATSFÖRLAGT LÄRANDE

1. Skolförlagd yrkesundervisning med mindre utrymme för arbetsplatslärande (till exempel Sverige).
2. Reglerad eller dualt yrkes och lärlingssystem (till exempel Tyskland, Danmark och Norge).
3. Frivillig eller oreglerad yrkesutbildning där arbetsplatsförlagt lärande i huvudsak ses som arbetsgivarens ansvar (till exempel England).

Oftast urskiljs tre olika utbildningsmodeller: en skolförlagd modell, en reglerad lärlingsmodell och en frivillig modell. De olika modellerna har olika institutionella kännetecken, men också olika pedagogiska särdrag. Den skolförlagda modellen har kännetecknats av att merparten av yrkesundervisningen har skett i skolor. Undervisningsinnehåll och undervisningsformer har haft en mer akademisk orientering medan utrymmet för arbetsplatsförlagt lärande har begränsats. Modellen har återspeglat arbetsmarknadsrelationer och kulturella förhållanden där yrkesregleringar och yrkestillhörighet har en ganska svag ställning. Sverige har traditionellt räknats till denna modell.

Det finns två yrkesutbildningsmodeller som lägger större vikt vid arbetsplatsförlagt lärande. Den mest omtalade modellen brukar kopplas till de tysktalande länderna och även Danmark och Norge; det handlar om den reglerade lärlingsmodellen eller det duala systemet. Modellen kännetecknas av lagreglerade inslag av såväl skolförlagda studier, dvs. lärande utanför arbetsplatsen, och organiserat lärande på arbetsplatsen. Lärlingarna är anställda, men har enligt traditionen i första hand status av att vara elever. Lärlingskontraktet är mer av ett lärande- eller utbildningskontrakt än ett anställningskontrakt (se t.ex. Greinert 2004, Ryan 2011, Walden & Troltsch 2012). Stor vikt läggs vid att utbildningen ska ge gränsöverskridande kunskaper och kompetenser, även av teoretisk, medborgerlig och social karaktär, och att lärlingen i slutändan ska tillerkännas en formell yrkesvärdighet som ger tillträde till ett arbete inom ett erkänt yrkesområde och som därmed också möjliggör betydande rörlighet. Utbildningen får alltså inte bli för snävt företagsanpassad. Traditionellt har man betonat betydelsen av själva utbildnings- och lärandeprocessen som har slagits fast och kontrollerats via såväl utbildningsmyndigheter som berörda parter i arbetslivet.

Den andra yrkesutbildningsmodellen med betydande inslag av arbetsplatsförlagt lärande har ibland beskrivits med begrepp som ”frivillig” eller ”oreglerad”. Det är i huvudsak de anglosaxiska länderna – och då främst England – som avses. Yrkesutbildningen och det arbetsplatsförlagda lärandet har framför allt setts som en företagsangelägenhet, inslagen av styrning via lagstiftning och kollektivavtal har varit svag jämfört med i de andra två modellerna. Detta återspeglar i sin tur en annan politisk kultur och en mindre reglerad ordning på arbetsmarknaden. Utbredningen av såväl skolförlagd yrkesutbildning som lärlingsutbildning har också varit förhållandevis begränsad.

Här har emellertid skett en förändring under senare år. Ett arbetsplatsförlagt lärande baserat på enskilda företags behov och orienterat mot snäva ”jobb kvalifikationer”, snarare än yrkesområden, blir nu mer kompetensbaserat och breddat till sitt innehåll. Samtidigt kvarstår en avgörande didaktisk skillnad jämfört med förhållandena i de reglerade lärlingslänterna. En väldigt stark betoning på kompetensbaserad utbildning och lärandemål inbjuder till att man lägger betydligt mindre vikt vid utformningen av själva lärandeprocessen, av utbildningsmetoder såväl som ämnes- och kursplaner. Istället framhålls betydelsen av att individerna ska ha möjlighet att synliggöra och validera sina kompetenser i relation till en viss yrkesstandard, nationellt och i viss mån internationellt giltiga kvalifikationsramverk.⁵

”Valideringsprocesser och system har nu vuxit fram inom EU som kompletterar befintliga utbildningsmodeller.”

Effekter av lärlingsutbildning

Den höga ungdomsarbetslösheten och ökningen av gruppen unga som varken arbetar eller studerar har bidragit till ett ökat intresse för yrkesutbildning i allmänhet och lärlingsutbildning i synnerhet. Rapporter från OECD och EU framhåller betydelsen av satsningar på yrkesutbildning för att minska andelen unga utan fullbordad utbildning på gymnasial nivå, för att effektivisera matchningen på arbetsmarknaden och minska andelen arbetslösa och marginaliserade (se OECD 2010). Ekonomiska och välfärdspolitiska motiv för yrkesutbildning går hand i hand.

Yrkesutbildningens effekter brukar studeras på tre nivåer: mikro, meso och makro. Mikronivån avser effekter för individen. Flertalet effektutvärderingar avser också yrkesutbildningens effekter på unga individers sysselsättning (indirekt arbetslöshetsrisk) och inkomstutveckling. I ett humankapitalperspektiv handlar det om ekonomisk avkastning i termer av positiv löneutveckling. Men det handlar också om andra effekter: ett utvidgat socialt nätverk, ökad samarbetsförmåga, positiv identifikation med samhället, mindre psykisk ohälsa och minskad risk för missbruksproblem.

Positiva effekter kan urskiljas

Särskilt den reglerade lärlingsutbildningsmodellen brukar sägas ha positiva effekter på ungas sysselsättning och löneutveckling (Wolbers 2007). Antalet studier om lärlingsutbildningens betydelse kopplat till ungas sysselsättning, arbetslöshet och risk för att hamna i NE-ET-gruppen är inte många, men de som finns pekar alltså ändå i en för lärlingsutbildningen förhållandevis gynnsam riktning. Övergångsfasen skola-arbetsliv blir mindre utdragen och mindre präglad av återkommande arbetslöshetsperioder. I jämförelser mellan olika länder i Europa framhålls att länder med lärlingsutbildningssystem visar bättre sysselsättningsmönster bland unga, särskilt i termer av andelen unga i kvalificerade jobb och jobb med relativt höga löner (Van der Velden & Wolbers 2001, Ryan 1998).

De positiva effekterna på ungas övergångsmönster lyfts bland annat fram av Quintini och Martin (2006). Arbetslöshetstalen är lägre i länderna med utbredda lärlingsutbildningssystem och unga påverkas i mindre utsträckning av återkommande arbetslöshetsperioder jämfört med länder som saknar etablerade lärlingsutbildningssystem. De positiva ekonomiska effekterna för de berörda individerna understryks

⁵ Idag uppmuntras dessa metoder också på EU-nivå kopplat till nationella varianter av European Qualification Framework (EQF). I England var man tidigt ute med att utveckla ett system för att synliggöra och nivåbestämma kvalifikationer på yrkesutbildningsområdet via National Vocational Qualifications (NVQ) som började utvecklas redan på 1980-talet.

”Ju fler unga som finns i lärlingsutbildning inom EU desto lägre ungdomsarbetslöshet för unga under 25 år.”

POTENTIELLA EFFEKTER FÖR ARBETSGIVARE OCH SAMHÄLLE

- Sänkta rekryteringskostnader.
- Unga bidrar med ny kunskap och förnyelse.
- Personalomsättning minskas.
- Kortare väg till ett arbete möjliggör ökade inkomster för den enskilde och fler arbetade timmar i ekonomin.
- Lägre ungdomsarbetslöshet sänker sociala kostnader.

också i en ny studie initierad av Europeiska kommissionen (The effectiveness and cost-benefits of apprenticeships 2013). Analysen som täcker flertalet länder inom EU visar att en större andel unga i lärlingsutbildning (i åldrarna upp till 25 år) resulterar i lägre ungdomsarbetslöshet och en ökad sysselsättning. Däremot kan man inte urskilja några påtagliga effekter på andelen unga i NEET-gruppen. Det ska också betonas att studierna talar för att de positiva effekterna av lärlingsutbildning är övergående. Skillnader mellan unga som gått en lärlingsutbildning och unga med annan utbildningsbakgrund är mindre efter 25 års ålder. De positiva effekterna rör framför allt ökade sysselsättningsmöjligheter och lägre arbetslöshetsrisker i relativt unga år.

Till de positiva effekterna på individnivå framhålls att en lägre andel unga misslyckas med en utbildning på gymnasial nivå – en nivå som allmänt anses vara en grundförutsättning för en säker etablering idag (Ryan 1998). Till detta kommer att unga med kvalificerat yrkeskunskande besitter en teknisk och social förmåga som underlättar entreprenörskap och nyföretagande.

De positiva effekterna av lärlingsutbildning anses som redan påtalats särskilt framträdande i länder med relativt små löneskillnader och långtgående anställningstrygghet. En väl fungerande yrkes- och lärlingsutbildning kompenserar delvis för höga relativa ungdomslöner och senioritetsregler som missgynnar nytillkommande på arbetsmarknaden (Scarpetta m.fl. 2010).

Mesoeffekterna av yrkes- och lärlingsutbildning hänför sig till effekter på företag och arbetsorganisationer. Det finns inte lika många studier om yrkesutbildningens effekter på företagsnivå, men de forskningsöversikter som har presenterats pekar på potentiellt positiva effekter (Cedefop 2011). Givet att yrkesutbildningen håller en hög standard, att teknik och hjälpmedel är uppdaterade och att elever har täta kontakter med arbetslivet reduceras företagets rekryteringskostnader. Impulser från kvalificerade yrkesskolor och utbytet med elever kan ge positiva effekter på förnyelse och utveckling av företagets egna arbetsmetoder och arbetsorganisationer. Gamla och mindre effektiva arbetsmetoder kan omprövas fortlöpande och lärandet i den egna organisationen, bland alla anställda, underlättas. Lärande kan således bidra till såväl effektivitetshöjande innovationer som minskad personalomsättning, något som sammantaget har positiva effekter på produktiviteten (Michie & Sheehan 2003).

Makroeffekterna av en effektiv yrkes- och lärlingsutbildning summerar de effekter som kan urskiljas på mikro- och mesonivå. Om övergången skola-arbetsliv kortas och matchningen på arbetsmarknaden underlättas höjs sysselsättningsgraden och arbetslöshetstalen sjunker. Lägre arbetslöshet betyder minskat utanförskap och lägre sociala kostnader kopplat till ohälsa, missbruk och kriminalitet. Produktivitetshöjande effekter på företagsnivå och ökad innovationsbenägenhet bidrar positivt till den ekonomiska tillväxten, BNP växer och utrymmet för såväl privat som offentlig konsumtion ökar.

Förutsättningar för framgång

Samtidigt är det viktigt att betona att forskningen talar för att de positiva effekter som kan följa av yrkes- och lärlingsutbildning är beroende av hur väl utbildningen organiseras och att det etableras villkor som underlättar omfattande och kvalitetssäkrade utbildningsinvesteringar. Det sistnämnda är naturligtvis själva stötestenen. Det finns inga självklara politiska recept (Steedman 2012).

Till att börja med handlar det om hur man ska skapa intresse och engagemang bland berörda aktörer: företagen/branscherna, ungdomarna, stat och kommuner samt fackliga organisationer. Helt avgörande är att det finns företag och arbetsplatser som ser värdet av yrkesutbildning och av att erbjuda möjligheter till lärande på arbetsplatserna. Det är ingen självklar sak, i synnerhet inte i ett land som Sverige som saknar starkare lärlingsutbildningstraditioner. Erfarenheterna visar emellertid att arbetsgivare på lokal, nationell såväl som internationell nivå uppskattar värdet av lärlingsutbildning.⁶ Utbildningen ger möjligheter till att anpassa kompetensutvecklingen till höga men föränderliga kvalifikationskrav. Arbetsgivare kan rekrytera och forma kvalificerade och motiverade medarbetare.

Samtidigt finns det naturligtvis en rad osäkerheter förknippade med ett ökat engagemang på utbildningsområdet. Arbetsgivare måste känna sig trygga med att de som rekryteras har en tillräckligt god utbildningsgrund från det obligatoriska utbildningssystemet. Det måste finnas ett pedagogiskt stöd från samhällets sida, utvecklade system för bedömning och erkännande av kvalifikationer och det måste också finnas ett ekonomiskt stöd som reducerar risken för att utbildningsinvesteringar upplevs som förlorade om yrkeselever/lärlingar väljer att gå till konkurrerande företag. I grunden handlar det om att bygga upp en stödstruktur för lärandet som minimerar de marknadsmisslyckanden som annars kan reducera företagens benägenhet att erbjuda utbildningsmöjligheter. I det sistnämnda fallet har såväl offentliga instanser som fackliga organisationer en viktig roll att spela.

De olika aktörerna måste komma överens om ett ekonomiskt, juridiskt och pedagogiskt ramverk för utbildningen (Ryan 2011). I flertalet länder sker detta i form av en särskild lagstiftning på yrkesutbildningsområdet och via kompletterande kollektivavtal på huvudorganisations- och branschnivå. Det måste finnas avtal som reglerar företags och lärlingars ömsesidiga skyldigheter och rättigheter, riktlinjer för utbildningen, regler för examination och dokumentation samt regler för hur kostnaderna för utbildningen ska delas. Handlar det om lärlingsutbildning är lärlingarnas låga ingångslöner en del av utbildningens finansiering, ju högre löner desto mindre utbildning och desto mer anställningsliknande villkor (Ryan m.fl 2012). En central uppgift för de fackliga organisationerna är sedan att kontrollera att låga löner motsvaras av kvalificerad utbildning. På motsvarande sätt bör det offentliga stå för finansieringen av de generella delar av utbildningen som inte är direkt kopplade till arbetsplatsen. En huvudregel är att ju längre yrkeseleverna står från arbetsmarknaderna – ju mindre produktiva de är – desto större är behovet av offentliga subventioner (Steedman 2011).

”Framgång för lärlingsutbildning förutsätter att ett brett engagemang från skolan och arbetslivet, samt att arbetsgivare tydligt ser vinsterna.”

FAKTORER SOM PÅVERKAR ENGAGEMANGET FÖR LÄRLINGSUTBILDNING

- Arbetsgivare måste veta att unga har en god grundutbildning.
- Skolor måste kunna tillhandahålla pedagogiskt stöd under lärlingsutbildningen.
- Ekonomiskt stöd som tar bort risk för arbetsgivare och ungdomar.
- Avtal som reglerar arbetsgivares och ungdomars skyldigheter och rättigheter.

⁶ Se t.ex. de initiativ som har tagits av den europeiska arbetsgivarorganisationen BusinessEurope, där bland annat Svenskt Näringsliv ingår. I ett program från 2012 föreslås olika steg på EU-nivå och nationell nivå för att orientera politiken, företagen och partsorganisationerna i en riktning som underlättar en utveckling av lärlingsutbildningen: BusinessEurope (2012).

EU och lärlingsutbildningen

”EU lyfter fram lärlingsutbildning och lärande i arbetslivet som ett sätt att motverka matchningsproblem.”

Inom EU är det uppenbart att frågorna om yrkesutbildning i allmänhet och lärlingsutbildning i synnerhet väcker stort intresse. Intresset har tilltagit i spåren av finanskrisen efter 2008 och problem och utmaningar kopplade till hög ungdomsarbetslöshet. Till problemen med ökad arbetslöshet kommer att utbildningssystemen inte i tillräckligt hög grad matchar de behov som finns på arbetsmarknaden. Trots hög arbetslöshet har många rekryterande företag svårt att hitta arbetssökande med rätt kompetensprofil på mellannivå, oftast handlar det om en utbildning på gymnasial nivå.⁷ I en rapport anges att 36 procent av arbetsgivarna inom EU rapporterar att de har svårigheter att hitta arbetssökande med rätt kompetens (Work-Based Learning in Europe 2013). Det talas mycket om betydelsen av att lära av erfarenheterna från länder med väletablerade lärlingsutbildningssystem och låg ungdomsarbetslöshet (oftast avses de tysktalande länderna och Danmark), t.ex. i samband med målen om kompetensutveckling och social inkludering kopplade till tillväxtstrategin Europa 2020.

Konkreta initiativ för lärlingsutbildning

Intresset för lärlingsutbildning märks via flera konkreta initiativ. En särskild *Allians för lärlingsutbildning* etablerades av EU-kommisionen så sent som i juli 2013 och inom ramen för initiativet *Bättre möjligheter för unga* (Youth Opportunities Initiative) från 2011 lyfts inte bara betydelsen av att öka andelen som fullföljer grundläggande utbildning. Man framhåller särskilt betydelsen av en yrkesutbildning med betydande inslag av arbetsplatsförlagt lärande. I det här sammanhanget står frågorna om samarbete och lärande av erfarenheterna från andra länder i centrum. Inom alliansen för lärlingsutbildning är t.ex. ett viktigt syfte att erbjuda service med sikte på att göra det möjligt för länder med mindre välutvecklad lärlingsutbildning att via särskilda ambassadörer ta del av erfarenheterna från andra länder med mer erfarenheter på området. Här spelar sannolikt Tyskland och de tyska erfarenheterna en framträdande roll.

I april 2013 antog medlemsländerna principerna för en särskild ungdomsgaranti som syftar till att erbjuda individuellt anpassade stödinsatser för alla arbetslösa ungdomar under 25 år senast fyra månader efter att de har avslutat en utbildning eller blivit arbetslösa (Commission staff working document. Proposal for a Council Recommendation on Establishing a Youth Guarantee).⁸ En av de insatser som lyfts fram i detta sammanhang är just lärlingsutbildning. Betydelsen av samverkan mellan olika politikområden framhålls – särskilt gällande arbetsmark-

⁷ Även i forskningsbaserade och komparativt inriktade studier på europeisk nivå lyfts ofta matchningsproblemen inom utbildningssystemen fram. Utgångspunkterna påminner om den diskussion som har följt i spåren av debatten om ”överutbildning”. I en forskningsantologi om lärlingsutbildning betonas t.ex. obalansen mellan ett minskat intresse för gymnasial yrkesutbildning och en snabb tillväxt av studerande på eftergymnasial nivå. Se Fuller & Unwin 2013.

⁸ Via ett särskilt sysselsättningsinitiativ (Youth Employment Initiative) har särskilda medel för sysselsättningskapande insatser avsatts för regioner inom EU som har arbetslöshetsstal som överstiger 25 procent. Satsningen pågår under åren 2014-2020. Se Youth Employment Initiative 2013. Mer om utlysningarna i samband med Sysselsättningsinitiativet för unga (Programområde 3) kan man läsa på svenska ESF-rådets hemsida: <http://www.esf.se/sv/Vara-fonder/Socialfonden1/Utlysningar/Samtliga-utlysningar-per-programomrade/Kompetensforsorjning-PO1/>.

nads- och utbildningspolitik – samtidigt som man rekommenderar att lärlingsutbildning ska kunna erbjudas inom ramen för det reguljära utbildningssystemet. Medlemsländerna ska också sträva efter att samordna initiativ mellan olika parts- och branschorganisationer och kanalisera initiativen i en riktning som skapar bättre förutsättningar för en utbyggd kvalificerad lärlingsutbildning. Information om möjligheterna att utnyttja finansiering via ESF-medel ska spridas (Working together for Europe's young people 2013).

Bakom initiativen inom EU kan man urskilja både socialpolitiska utgångspunkter och tillväxtorienterade effektivitetsperspektiv. De långsiktiga konsekvenserna och kostnaderna kopplade till hög arbetslöshet och en stor andel unga som varken arbetar eller studerar lyfts fram som en avgörande utmaning under de närmaste åren. Samtidigt finns det farhågor för att yrkesutbildningssystemen inte fungerar tillräckligt effektivt och att de kvalifikationer som unga erbjuds inom yrkesutbildningen på gymnasial nivå inte matchar företagets efterfrågan.

Studier om lärlingsutbildning

Lärlingsutbildningens utformning och utbredning skiljer sig mycket åt mellan länderna inom EU. I en rapport som togs fram på initiativ av EU-kommissionen 2012 framträder ett heterogent mönster samtidigt som översikten visar att det förekommer lärlingsutbildning i nästan samtliga medlemsländer (Apprenticeship supply in the Member States of the European Union 2012). På grundval av data från år 2009 framhölls att antalet lärlingar inom EU uppgick till mellan nio och tio miljoner. Om man utgår från en klassisk definition av lärlingsutbildning utgjorde lärlingarna knappt 35 procent av det totala antalet elever i yrkesutbildning på gymnasial nivå. Med andra ord är inte klassisk lärlingsutbildning den dominerande utbildningsformen. Om man däremot tillåter en bredare definition av lärlingsutbildning som inkluderar de elever som befinner sig i gymnasiala yrkesutbildningar som huvudsakligen sker på arbetsplatser, men som inte nödvändigtvis grundas på lärlingskontrakt med arbetsgivare, utgjorde lärlingarna 85 procent av det totala antalet yrkeselever.

Definitionen av lärlingsutbildning i EU-sammanhang varierar, vilket alltså förklaras av att utbildningarna i olika länder och inom olika länder ser olika ut. Den minsta gemensamma nämnaren för att man ska kunna tala om lärlingsutbildning är just att yrkesutbildningarna ska omfatta kombinerade inslag av arbetsplatsförlagt och skolförlagt lärande. De arbetsplatsförlagda momenten får inte heller utgöra en för begränsad del av utbildningen. Även det arbetsplatsförlagda lärandet ska vara reglerat och styrt via väldefinierade måldokument. Utbildningen ska resultera i nationellt erkända yrkeskvalifikationer. Den klassiska lärlingsmodellen skiljer sig från den bredare definitionen. Här förutsätts ett lärlingskontrakt och anställningsliknande villkor under utbildningstiden. Lärlingen är inte anställd i vanlig bemärkelse, men ska erbjudas tydligt definierade rättigheter kopplade till utbildningsinslag och arbetskrav på den arbetsplats eller de arbetsplatser där huvuddelen av lärlingsutbildningen genomförs. Lärlingen erbjuds oftast också en lagstadgad eller kollektivavtalad ersättning under utbildningstiden.

”Det är mycket stora skillnader mellan EU länder i fråga om utbredning och utformning av lärlingsutbildning.”

EU FRAMHÅLLER POSITIVA ASPEKTER AV LÄRLINGSUTBILDNING

- Arbetsgivare får vara med och styra utbildning och unga får en direkt kontakt med arbetslivet som underlättar etablering.
- Arbetsgivares medverkan garanterar att utbildningen motsvarar faktiska behov i arbetslivet vilket bidrar till en bättre matchning mellan utbildning och nyutbildad arbetskraft och arbetsgivarnas kompetensbehov.

EU PEKAR PÅ RISKER MED LÄRLINGSUTBILDNING

- Effekter av lärlingsutbildning kan vara kortsiktiga.
- Kunskaper och färdigheter kan bli för snäva vilket i förlängningen begränsar valmöjligheterna och rörligheten på arbetsmarknaden.
- Andra företag kan dra nytta av utbildningsinvesteringen i lärlingsutbildningen och åka "snålskjuts".
- Lärlingsutbildning idag är könsstereotyp och kan verka diskriminerande för utrikes födda.
- Arbetsgivare kan utnyttja lärlingar som billig arbetskraft.

Positiva och negativa aspekter av lärlingsutbildning

I EU:s rapport från 2012 framhålls både positiva och negativa aspekter med lärlingsutbildning, även om den övergripande utgångspunkten är att lärlingsutbildningens fördelar dominerar. Två huvudsakliga positiva aspekter lyfts fram: För det första får arbetsgivare en möjlighet att prägla utbildningsinnehållet och ungdomar får direkt kontakt med arbetslivet, vilket gör etableringen på arbetsmarknaden mindre komplicerad. För det andra framhålls att lärlingsutbildningen tydliggör arbetsgivares kompetensbehov på ett mer påtagligt sätt än skolförlagd yrkesutbildning, vilket gör att matchningen mellan utbildningsutbudet och kompetensbehoven i arbetslivet fungerar bättre.

Samtidigt finns det alltså aspekter som kan tala emot lärlingsutbildning: För det första finns det följaktligen en del som talar för att lärlingsutbildningens positiva effekter är övergående. Det tar sig uttryck i att lärlingslänternas företrädare när det gäller en hög sysselsättningsgrad och låg arbetslöshet framför allt gäller unga under 25 år. För det andra finns det alltid en risk för att de kunskaper och färdigheter som förmedlas i en huvudsakligen arbetsplatsförlagd utbildning blir för snävt företagsanpassade. Det innebär i sin tur att de inte är överförbara till andra delar av arbetsmarknaden, vilket naturligtvis inte är acceptabelt ur ett yrkesutbildningsperspektiv. För det tredje finns det ett mycket påtagligt "snålskjutsproblem" (free rider) som måste hanteras om lärlingsutbildningen ska få en större utbredning. Det handlar om att arbetsgivare kan frestas att dra nytta av andra företags utbildningsinvesteringar utan att själva medverka till lärlingsutbildningen. För det fjärde pekar man på att könsstereotyper och diskriminering av utrikes födda emellanåt präglar lärlingsutbildningen. Avslutningsvis, för det femte, pekar man på risken för att lärlingarna kan utnyttjas som billig arbetskraft utan att erbjudas ett kvalificerat utbildningsinnehåll. Det anses viktigt att skilja mellan egentlig lärlingsutbildning och praktik- och traineeplatser.

Efter dessa kapitel om forskningen om lärlingsutbildningen och lärlingsutbildningsfrågorna inom EU följer nu ett par avslutande kapitel om lärlingsutbildning i Sverige. Givet de intentioner som finns inom EU att stärka lärlingsutbildningen är de svenska erfarenheterna särskilt intressanta att lyfta fram. Som vi tidigare har påtalat är Sverige ett land med svaga traditioner på lärlingsutbildningsområdet. Yrkesutbildningen på gymnasial nivå har av tradition varit skolbaserad med begränsade inslag av arbetsplatsförlagd lärande. Det har varit svårt att få parterna i arbetslivet, liksom branscher och enskilda företag, att engagera sig i utbildningen. På senare år har det emellertid tagits flera initiativ för att introducera lärlingsutbildning som en del av det reguljära utbildningssystemet. Dessutom finns det anledning att titta närmare på de erfarenheter av lärlingsliknande verksamheter som bedrivs inom ramen för de socialfondsfinansierade projekten. Vi inleder med att i nästa kapitel belysa exempel från lokala projekt.

Erfarenheter från lokala lärlingsliknande projekt i Sverige

I det här kapitlet lyfter vi fram erfarenheter från fem projekt som har lärlingsliknande arbetssätt och som i huvudsak finansieras av socialfonden och undersöker vilka lärdomar som vi kan dra från dessa initiativ.

Flertalet av de projekt som är intressanta att granska närmare utifrån ett lärlingsperspektiv riktar sig till unga och unga vuxna som inte har fullföljt en gymnasieutbildning, eller inte alls påbörjat gymnasieskolan.⁹ Det betyder också att projekten i vissa fall har en koppling till det kommunala aktivitetsansvaret. Aktivitetsansvaret regleras i skollagen och går ut på att kommunerna är skyldiga att följa upp unga i åldrarna upp till 20 år som av olika skäl inte studerar. Det främsta syftet är att erbjuda aktiviteter som motiverar till återupptagna gymnasiestudier. I många fall innebär detta att aktivitetsansvaret hanteras inom gymnasieskolans ram och främst handlar om verksamhet inom ramen för introduktionsprogrammen, även om det inte alls behöver vara den enda tänkbara lösningen.¹⁰

När det gäller projekten och den praktik som utvecklas kring lärlingsutbildningen är det några centrala aspekter som är värda att lyfta fram ur ett kvalitetssäkringsperspektiv:

- Hur etableras kontakterna med arbetsgivare och hur upprätthålls kontakterna under utbildningstidens/praktikens gång?
- Finns det särskilda coacher eller samordnare med ansvar för utbytet med arbetsplatserna och deltagarna under utbildningstiden?
- Hur hanteras handledningen av projektdeltagarna?
- Specificeras utbildningsplaner med tydliga lärandemål?
- Förekommer kontinuerliga trepartssamtal mellan projektdeltagare, handledare och projektansvariga coacher (där utbildningsplanen följs upp)?
- Sker någon form av validering av lärandet som kan resultera i erkända utbildningsintyg, ämnesbetyg eller yrkesbevis?

I det sistnämnda fallet förutsätts att man relaterar utbildningsmålen till kursplaner eller de yrkeskriterier och kvalifikationskrav som etablerats inom branschen eller har utvecklats i förhandlingar mellan partsorganisationerna.

⁹ Urvalet av projekt i denna rapport beskrivs i bilaga.

¹⁰ I den senaste gymnasieutredningen (SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla) presenteras emellertid förslag på att knyta aktivitetsansvaret än tydligare till gymnasieskolan. Utredningen har remissbehandlats, men det återstår att se hur regering och riksdag slutligen kommer att ta ställning till frågan.

”Individuella studie- och praktikplaner utformas.”

”Coacher samordnar, handleder och stödjer unga och arbetsplatsen.”

¹¹ Enligt ESF-rådet syftar insatserna inom programområde 2 (Ökade övergångar till arbete) till att ”skapa nya vägar in på arbetsmarknaden genom att utveckla nya sätt att arbeta med integration och inkludering”. <http://www.esf.se/sv/Vara-fonder/Socialfonden/Overgripande-information-om-socialfundsprogrammet/Programomraden/Programomrade-2-Okade-overgangar-till-arbete/>.

¹² ISIS kvalitetsinstitut. Utvärdering och följeforskning med utgångspunkt från EU-projektet Andra chansen (2012).

Andra chansen i Uppsala

Andra chansen i Uppsala är ett exempel på ett projekt som finansierades via programområde 2 under åren 2009 till 2012.¹¹ Efter projekttidens slut blev verksamheten en del av kommunens ordinarie verksamhet.¹² Verksamheten har riktats till unga i åldrarna 16–20 år som inte går i gymnasieskolan. Två mål utformades inom projektet: för det första ville man öka deltagarnas motivation för studier och arbete samt öka anställningsbarheten, och för det andra skulle gymnasieskolan ta emot fler unga via det kommunala uppföljningsansvaret (numera kallat aktivitetsansvaret). Idag bedrivs verksamheten i samarbete med gymnasieskolornas introduktionsprogram.

Praktik och lärande på arbetsplatsen har varit ett centralt inslag i verksamheten, allt från projektidens början till idag. Utgångspunkten är att erfarenheterna från praktiken ska underlätta för unga att kunna etablera sig på arbetsmarknaden och bli egenförsörjande och praktiken blir på så sätt ett delmål i sig. Samtidigt betonas att det behövs en struktur och en planering i samverkan mellan deltagaren och företrädare för arbetsplatserna för att kontakterna med arbetslivet ska upplevas som meningsfulla.

En modell har utvecklats för arbetet med deltagarna. Utgångspunkten är en långtgående individualisering och flexibilitet. Varje deltagares mål och behov kartläggs och dokumenteras tillsammans med deltagaren. Utbildningsgrupperna ska vara små. Högst 10 ungdomar i varje grupp. Syftet är att skapa trygghet och ”vi-känsla”. Med utgångspunkt från detta utformas ett schema förankrat i en individuell studie- och praktikplan. Ungdomarna kan växla mellan ämnesstudier, kopplade till gymnasieskolan, och arbetsplatsförlagt lärande, t.ex. enligt en modell där man vistas varannan vecka i skolan och varannan vecka på arbetsplatsen. Ungdomarna får själva uttrycka önskemål om vilken arbetsplats man vill praktisera på och får också stöd när det gäller att etablera kontakt med arbetsplatsen från en heltidsanställd coach, bland annat organiseras studiebesök på olika arbetsplatser. Coachens roll är att samordna, handleda och stödja deltagare genom praktik och utbildning, och coachen ansvarar också för kontakterna med arbetsgivare och handledare på arbetsplatserna. Treparsamtal genomförs på coachens initiativ och coachen är ytterst ansvarig för att hålla kontakterna med ungdomarna och handledarna på arbetsplatserna.

Deltagarna har erbjudits olika former av stöd under verksamhetstiden, bland annat i form av kuratorssamtal, specialpedagogik och fritidsaktiviteter. En studievägledare är också inkopplad på heltid för att ge deltagarna vägledningsstöd och slussa ungdomarna vidare när

det börjar bli aktuellt att lämna verksamheten för reguljära studier alternativt förvärvsarbete.

Det lärande som erbjuds inom verksamheten står på tre ben: det handlar om formellt lärande, informellt lärande och praktik. Det formella lärandet består som framgått av att deltagarna har möjligheter att läsa in gymnasieämnen. Det informella lärandet knyts till en kurs som kallas INTRO. I kursen tar man fasta på kunskaper, färdigheter och kompetenser som ungdomarna saknar när de knyts till verksamheten. Kursdeltagandet resulterar i utvecklingen av den individuella planen. Det arbetsplatsförlagda lärandet är kopplat till praktiken.

Praktikperioderna är inte särskilt långa, i flertalet fall inte mer än tre månader, så det handlar inte om att nå fram till ett yrkesbevis eller något mer omfattande arbetsplatsförlagt lärande. Men deltagarna ska garanteras ett intyg som specificerar det lärande som har skett och de kvalifikationer som har erhållits på arbetsplatsen. Ungdomarna ska också kunna få betyg i de gymnasieämnen de studerar, alternativt validera sina kunskaper och färdigheter i syfte att få godkända betyg i etablerade gymnasieämnen.

”Intyg från arbetsgivare visar vad unga har lärt sig.”

Arbetshoppet i Linköping

Arbetshoppet i Linköping är också ett projekt med finansiering från programområde 2.¹³ Projektet är relativt nystartat och pågår fram till och med 2019. Syftet med projektet är att erbjuda 200 personer, jämnt fördelat mellan kvinnor och män, ett sex månaders lärandeprogram med utbildning och praktik på en arbetsplats inom vård och omsorg. Deltagarna ska stå långt från arbetsmarknaden och till den kategorin räknas också nyanlända och personer med funktionsnedsättning. Det handlar alltså inte om ett exklusivt ungdomsprojekt. Ytterst är ambitionen att projektet ska bidra till en bredare rekrytering till vård- och omsorgssektorn, dvs. till verksamheter där bristen på arbetskraft blir allt mer akut. Arbetsförmedlingen anvisar deltagare till projektet.

Precis som när det gäller andra chansen i Uppsala är utgångspunkten att lärandeprogrammet ska formas i ett samspel med deltagarna. Individens förutsättningar ska matchas mot villkoren och arbetsuppgifterna på arbetsplatserna. För att garantera detta arbetar man inom projektet med en så kallad *case manager*, som på olika sätt ska arbeta för att stödja deltagarnas förutsättningar att fullfölja lärandeprogrammet. Kvalificerad handledning är ett centralt inslag i projektet. Deltagarna ska handledas av erfarna och särskilt utbildade undersköterskor och det ska finnas minst två handledare på varje arbetsplats som tar emot deltagare.

Projektet utformas i samverkan med Vård- och omsorgscollege i Östergötland. Det innebär inte bara goda förutsättningar för kvalitetssäkring av lärandet utan också att många olika aktörer involveras: ett partnerskap som omfattar sex kommuner, fackliga organisationer, Arbetsförmedlingen och Region Östergötland. Det är kommunerna som ansvar för att det finns arbetsplatser kopplade till projektet.

Varje deltagare erbjuds en introduktionsutbildning. Utbildningen förbereder deltagaren för praktiken och omfattar teoretiska ämnesmoment kopplade till vård- och omsorgsarbete, hygien, stresshantering, etik etc. När deltagaren sedan påbörjar praktiken vägleds deltagaren av en handledarutbildad sjuksköterska. Deltagaren ska tränas i enklare

”Individens förutsättningar matchas mot villkor och uppgifter på arbetsplatsen.”

”Samverkan mellan kom-muner och andra parter säkrar tillgång till praktikplatser.”

¹³ ESF Ansökan om stöd. Arbetshoppet.

arbetsuppgifter, antingen kopplat till vård- och omsorgsarbetet eller andra uppgifter som utförs på arbetsplatsen, t.ex. städning, patientflyttningar, måltider etc.

Case managern har en central uppgift för att kvalitetssäkra lärandet. Det handlar bland annat om att undanröja hinder kopplade till deltagarens livssituation eller arbetsplatsen som kan göra det svårare att fullfölja projektet. Lärandeprogrammet består följaktligen i huvudsak av praktiska arbetsmoment och som tar sin utgångspunkt i en individuell utvecklingsplan som utformats i samverkan mellan deltagaren och case managern. Det finns också ambitioner att komplettera det arbetsplatsförlagda lärandet med teoretiska moment som utformas i samverkan med kommunernas vuxenutbildning. Det innebär att deltagarna under projektiden ska kunna tillgodogöra sig delar av vård- och omsorgsprogrammens utbildning. Genom att projektet är knutet till vård- och omsorgscollege, som både arbetsgivarparten och den fackliga parten står bakom, erhåller deltagarna i slutändan ett utbildningsintyg som omfattar erkända yrkeskompetenser.

Produktionsskolan i Göteborg

Produktionsskolan i Göteborg finansierades via programområde 2 under åren 2009 till 2012.¹⁴ Produktionsskolan ingick i Yrkesförberedande centrum på Frölundagymnasiet och vände sig till elever som saknade behörighet att studera på ett nationellt program. Idag är verksamheten avvecklad och Frölundagymnasiet nedlagt. Inom projektet försökte man etablera ett pedagogiskt och yrkesinriktat alternativ till dåvarande individuella programmet (IV).¹⁵ Målet var att utbildningen i slutändan skulle leda till anställning.

”Produktion på skolan under år 1 varvas med utbildning.”

Det första året var skolförlagt. Men under året skulle eleverna också arbeta i skolans arbetsverkstäder, t.ex. på caféet, snickeriet och textilverkstaden, där man producerade för en lokal marknad inom eller utanför skolan. Dessutom kunde eleverna läsa in hela eller delar av grundskole- eller gymnasieämnen. Syftet var att anknyta ämnesstudierna till det praktiska lärande som skedde i arbetsverkstäderna. Eleverna kunde också själva påverka fördelningen mellan praktiskt lärande och ämnesteoretiska studier. Det utformades en plan med särskilda mål för varje elev som fortsatte utbildningen under år två och tre.

Andra året innebar att eleverna skulle fortsätta sin yrkesutbildning med arbetsplatsförlagt lärande på ett externt företag blandat med arbete på skolans verkstäder. Det tredje året skulle eleverna gå ut som lärlingar på ett företag, med handledning och stöd från en samordnare på produktionsskolan. I slutändan skulle eleverna erhålla ett erkänt yrkesbevis. Huvudmålet var således inte att eleverna skulle återgå till ett nationellt program eller motiveras för vidare studier. Produktionsskolan skulle erbjuda en färdigutbildning som gjorde ungdomarna anställningsbara och slussade in dem på arbetsplatser.

Produktionsskolans utgångsidé var att alla elever har en förmåga att lära sig, givet att de får rätt förutsättningar. Eleverna skulle förstå betydelsen av lärande kopplat till det praktiska arbetet och nyttan av yrkeskunskaper för att kunna utföra ett arbete. Grundkonceptet har utvecklats i Danmark. Genom att utveckla varor och tjänster på särskilda skolverkstäder som säljs på en marknad skapas kundvärden. Indirekt värdesätts elevernas arbete. Detta ger i sin tur eleverna en känsla av

¹⁴ ESF Slutrapport genomförande. Produktionsskolan.

¹⁵ IV ersattes i och med gymnasiereformen 2011 (Gy11) med introduktionsprogrammen (IM).

”riktigt” arbete, som i sin tur kräver ett ansvarstagande, ett allvar samt en känsla och förmåga till kvalitativt utförande. Vidare skapas förutsättningar för samarbete i elevgruppen, något som befodrar ett kreativt förhållningssätt, problemlösningsförmåga och social kompetens. Utgångspunkten är hela tiden att lärandet måste ses i en social kontext. Verkstadslärares uppgift var att använda sig av arbetsuppgifterna på ett sådant sätt att det leder till en utveckling av elevers yrkeskunskaper samt till personliga och sociala kompetenser.

Via lärling i Kristianstad och Malmö

Via Lärling var ett projekt som bedrevs i Kristianstad och Malmö under åren 2008 till 2010 med finansiering från programområde 2.¹⁶ Den drivande kraften var Furuboda,¹⁷ en ideell icke-vinstdrivande förening, tillsammans med Arbetsförmedlingen i de båda kommunerna. I projektet ville man involvera unga utan fullständig utbildning och ge möjlighet till övergångar till arbetslivet. Målgruppen blev unga i åldrarna 19 till 24 år inom ramen för Arbetsförmedlingens program *Jobbgarantin för ungdomar*.

Ambitionen var att dokumentera och utvärdera målgruppens ”tysta” kompetenser. Man ville knyta samman företag i Skåne och försöka påverka dessa att inse lärlingsutbildningens fördelar och bilda nätverk för att underlätta samarbete kring utbildningen. Personal i projektet skulle kartlägga och dokumentera deltagarnas kompetenser i samverkan med handledare på arbetsplatserna. Man hänvisade till att tidigare erfarenheter visat att en kombination av utbildning och praktik på arbetsplatserna utgör framgångsfaktorer för att knyta målgruppen närmare arbetsmarknaden. Detta innebar alltså att man också gärna såg att ungdomarna skulle få möjligheter att läsa in gymnasieämnen parallellt med lärandet på arbetsplatserna.

I verkligheten visade det sig svårt att infria ambitionerna. I slutredovisningen av projektet framhölls att lärlingsutbildningen snarare fungerade som en praktik med betoning på träning av sociala färdigheter än ett lärande där yrkeskompetenserna stod i fokus. Man talade om ”lärling-light” snarare än om kvalificerad lärlingsutbildning. Det konstaterades också att motivationen att delta i praktik var låg hos många deltagare med en bakgrund i drogmisbruk och kriminalitet. Det fanns ofta en rad personliga och sociala problem som man tvingades hantera innan det var möjligt att anvisa en deltagare till en arbetsplats. Personal i projektet ville inte heller ta risken att skicka en deltagare till en arbetsplats om man inte uppfattade att personen i fråga var tillräckligt förberedd eftersom det kunde leda till problem i relationen till företagen och försvåra framtida samarbete.

I Kristianstad fick projektet en inriktning på förberedande utbildning och social träning, bland annat med övningar om hur anställningsintervjuer går till, hur man skriver ansökningar och CV. Även i Malmö fick projektet denna inriktning, även om det där fanns ett större intresse för att läsa in gymnasieämnen bland deltagarna. I båda kommunerna ägnade man sig allt mer åt att vägleda deltagarna och stödjade dem med sikte på att de själva skulle söka jobb, praktikplatser och utbildning. Möjligheterna att läsa in gymnasieämnen inom ramen för projekt-deltagandet var begränsade eftersom man från Arbetsförmedlingen

”Riktigt” arbete utvecklar viktiga kompetenser och egenskaper för kommande arbetsliv.”

”Tysta” kompetenser kan dokumenteras.”

”Unga fick under praktiken träna den sociala kompetensen snarare än utveckla yrkeskunnandet.”

¹⁶ *Utvärdering av Via lärling* (2010). Slutrapport med bilagor. Malmö högskola. Centrum för tillämpad arbetslivsforskning.

¹⁷ Enligt föreningens hemsida är Furubodas främsta mål ”Självständiga och ansvarstagande människor med full delaktighet i ett öppet och tillgängligt samhälle”. Föreningen driver folkhögskoleutbildningar, bland annat i Kristianstad och Malmö. Se mer information på föreningens hemsida: <http://furuboda.org/>.

sida ansåg att sådana utbildningsinslag stred mot arbetslinjen och det uppdrag som förknippades med Jobbgarantin för unga.

Ytterligare en erfarenhet som lyftes fram i slutredovisningen av projektet var att det generellt sett var svårt att få fram ett tillräckligt antal praktikplatser. Svårigheterna uppfattades som större i Kristianstad än i Malmö, något som ansågs bero på att arbetsmarknaden där är mer begränsad. I redovisningen framkom önskemål om att man borde involvera företrädare för företag i styrgrupperna för projekt av det här slaget, allt för att underlätta och utveckla kontakterna med arbetslivet.

Din framtid och Raka vägen i Trelleborg

I Trelleborg har kommunen tagit flera intressanta initiativ för att underlätta ungas övergångar från skola till arbetsliv. Utgångspunkten är att det finns behov av mer kvalificerad studie- och yrkesvägledning och yrkesutbildning för att motverka ungdomsarbetslösheten och för att tillgodose den lokala och regionala arbetsmarknadens behov av kompetent arbetskraft.

”Fokus läggs på att utveckla studie- och yrkesvägledning.”

Enligt Sveriges kommuner och landstings (SKL:s) kommunindelning tillhör Trelleborg gruppen pendlingskommuner nära storstad (SKL 2017). Kommunen ligger i en befolkningstät region i Skåne och antalet invånare uppgick sista december 2015 till drygt 43 400. Ungdomsarbetslösheten är hög. Samma sak gäller den totala andelen unga som lever på sociala ersättningar och bidrag. Enligt uppgifter från SCB var det drygt 14 procent av de unga vuxna i åldrarna 20 till 29 år som levde på sociala ersättningar och bidrag år 2015.¹⁸ Det är en mycket hög andel i ett nationellt perspektiv. Ersättningarna domineras av arbetslöshetsunderstöd, försörjningsstöd (ekonomiskt bistånd) och aktivitetsersättning (tidigare förtidspension). Andelarna som levde på arbetslöshetsunderstöd och aktivitetsersättning uppgick till närmare 8 procent respektive 3,4 procent samma år. Sysselsättningsgraden (andelen med jobb) i den aktuella åldersgruppen uppgick till 65 procent och andelen studerande var 22 procent. Det betyder att framför allt andelen studerande var lägre än riksgenomsnittet. Enligt uppgifter från Temagruppen unga i arbetslivet var det drygt 12 procent av de unga och unga vuxna i åldrarna 16 till 29 år som varken arbetade eller studerade i Trelleborg år 2014, dvs. de ingick i den så kallade UVAS-gruppen.

Arbetet med att utveckla och skapa förutsättningar för en mer likvärdig och utbildningsintegrerad studie- och yrkesvägledning (SYV) påbörjades för ungefär tre år sedan. Fokus har legat på att utveckla den breda vägledningen. Det har framför allt skett i anslutning till projektet *Din framtid*. Din framtid omfattar deltagare från olika skolenheter i kommunen, allt från förskolan upp till gymnasieskolan. Syftet är att Din framtid ska fungera som en plattform för erfarenhetsutbyte och utgöra ett processtöd för SYV-verksamheten i de enskilda skolenheterna. Ansvar för frågorna vilar på Bildningsnämnden och projektet finansieras via en privat stiftelse, Kockska stiftelsen. På Bildningsnämndens förvaltning finns också en särskild utvecklingsledare som har ett direkt ansvar för att samordna verksamheten i Din framtid. Tjänsten som utvecklingsledare med ansvar för skola-arbetslivsfrågor har möjliggjorts genom externa anslag.

¹⁸ Uppgiften avser helårsekvivalenter, dvs. det sammanlagda antalet unga i den totala populationen i de aktuella åldrarna som har levt på ersättningar och bidrag på full tid under hela året. Se mer i Temagruppen unga i arbetslivet (2017). Vägar och omvägar till arbetsmarknaden.

I anslutning till projektet har man tagit fram en genomförandeplan.¹⁹ Genomförandeplanen innehåller i hög grad sammanfattningar av de nationella styrdokumenterna kopplade till SYV, men det finns också en strävan att förtydliga konsekvenserna ur styrnings- och uppföljnings-synpunkt på kommunal nivå. Bland annat pekar man ut Bildningsförvaltningens strategiska roll. Bildningsförvaltningen ska samordna och stödja arbetet med SYV på skolenheterna och utveckla de gemensamma riktlinjerna för arbetet. Det talas om att förvaltningen ska ta fram ”gemensamt stöd, samarbetsformer och rutiner för likvärdig styrning och kvalitetssäkring av det operativa studie- och yrkesvägledningsarbetet”.²⁰ Det talas också om betydelsen av kompetensutvecklingsstöd och om att man inom projektet ska etablera nätverk och kontaktytor gentemot arbetslivet (”det omgivande samhället”).

Vid sidan av projektet Din framtid finns ett annat projekt, Raka vägen, som går ut på att utveckla och marknadsföra yrkesprogrammen i kommunens gymnasieskola. Raka vägen finansieras med socialfondsmedel, programområde 1. Projektet påbörjades i juli 2016 och sträcker sig fram till och med februari 2019. Syftet med projektet är att utveckla samarbetet mellan lokala och regionala arbetsgivare och yrkesutbildningarna på Söderslättsgymnasiet i Trelleborg. I genomförandeplanen heter det att satsningen ”ska leda till att elevernas anställningsbarhet ökar”, till att yrkesprogrammets attraktivitet ökar och lockar fler elever.²¹ Projektet har sin bakgrund i problemen relaterade till den höga ungdomsarbetslösheten i kommunen. Samtidigt som arbetslösheten är hög upplever företag och kommunala verksamheter att man har svårt att rekrytera personal med rätt kompetens. Fler studerande på yrkesprogrammen uppfattas alltså som en nyckel till både lägre ungdomsarbetslöshet och en förbättrad arbetskrafts- och kompetensförsörjning.

Studie- och vägledningsfrågorna ges också en central roll i projektet. Det talas om ”förstärkt valkompetens” och om att man ska motverka ”könsstereotypa val”. Samverkan med arbetslivet är helt centralt: ”Målet är hållbara strukturer och metoder för ökad samverkan mellan bransch och yrkesprogram som ska underlätta samarbete mellan parterna och ge gymnasieutbildade tjejer och killar, en naturlig övergång mellan yrkesutbildning och arbetsliv”.²² Målet är alltså att påverka rekryteringen till yrkesprogrammen, både genom att stärka elevers valkompetens och genom att utveckla yrkesprogrammen via tätare samverkan med arbetslivet.

Några direkta ambitioner att främja en lärlingsutbildning kan inte urskiljas i projekten, det handlar mer om att på ett övergripande plan utveckla hållbara strukturer och metoder som stärker kopplingen mellan yrkesutbildningar och arbetslivet. I detta sammanhang kommer man också anknyta till de erfarenheter som redan finns via lokala och regionala teknikcollege samt vård- och omsorgscollege. Trelleborgs gymnasiums olika yrkesprogram har upparbetade kontakter med arbetslivet, men dessa behöver systematiseras och förstärkas för att underlätta matchningen på den lokala arbetsmarknaden och bidra till arbetslivets utveckling på lång sikt.

”Samlat stöd och gemensamma riktlinjer för studie- och yrkesvägledning för att kvalitetssäkra arbetet.”

”Hållbara strategier för samverkan mellan yrkesutbildning och arbetsliv ger en grund för förbättrad lärlingsutbildning och arbetsplatslärande.”

¹⁹ *DinFramtid! Du bestämmer – Vi vägleder. Genomförandeplan 2016-05-09.*

²⁰ *DinFramtid! Du Bestämmer – Vi vägleder, s. 8.*

²¹ Trelleborgs kommun. Bildningsförvaltningen. Raka vägen – genomförandeplan. Avstämningsrapport bilaga 1 (2016-06-29).

²² Trelleborgs kommun. Bildningsförvaltningen. Raka vägen – genomförandeplan, s. 3.

Det närmaste man kommer regelrätta lärlingsambitioner är egentligen att man vill bygga vidare på den så kallade Osbecksmodellen. Modellen har utvecklats för gymnasieelever i Laholms kommun.²³ I korthet går modellen ut på att skolorna sluter kontrakt med företagen om att elever får feriearbete och sommarjobb på en arbetsplats. I efterhand erbjuds företagen ekonomisk kompensation för detta. 2016 utgick en utbildningsersättning motsvarande 10 000 kronor, tänkt att täcka en del av kostnaderna kopplade till handledning och lärande.

Lärdomar från projekt

Projekterfarenheterna illustrerar en ambition att skapa förutsättningar för en kombination av arbetsplatsförlagt lärande och mer traditionella skolförlagda ämnesstudier, både för att stärka deltagarnas självkänsla och för att öka anställningsbarheten. I flera fall finns uttalade mål att anknyta till lärlingsutbildningskonceptet. Men spännvidden är stor. I några av projekten finns ett tydligt fokus på att utbildningen ska leda fram till erkänd yrkeskompetens, i vissa fall ett yrkesbevis, men i andra fall handlar det mer om att arbetsplatsförlagt lärande ska bidra till motivation, till social fostran och den självförtroende som gör det möjligt att fungera i arbetslivet. Det finns en skala som går från mål till kopplade till yrkesutbildning och yrkeskvalifikationer, och mål kopplade till socialpolitik och individuell omsorg.

Det finns erfarenheter att ta fasta på. Arbetshoppet i Linköping och Raka vägen i Trelleborg visar att en framgångsväg kan vara att anknyta till det collegekoncept som utvecklas inom vissa yrkesutbildningar. Det ger automatiskt anknytning till relevanta aktörer i arbetslivet och instrument för kvalitetssäkring av utbildningsinslagen. Produktionskolan i Göteborg var också ett intressant exempel på hur man försökte etablera en modell för erkända yrkesutbildningar på lägre nivå, där målet var att dra fördel av det praktiska yrkeslärandets pedagogiska fördelar och samtidigt erbjuda eleverna färdigutbildningar.

Andra chansen i Uppsala och Via lärling i Kristianstad och Malmö är exempel på projekt där det har funnits och finns ambitioner att erbjuda lärlingsliknande verksamhet. Men här har förutsättningarna varit svårare när det gäller att etablera kontakter med arbetsplatser och involvera företag. Ambitionen har heller inte varit att erbjuda färdigutbildning utan snarare ett slags förberedande verksamhet, med sikte på att deltagarna på egen hand ska välja fortsätta studier eller söka jobb. Erfarenheterna kopplade till coachning, individuell utbildningsplanering och dokumentation av kompetenser är intressanta, men projekten saknar flera av de centrala inslag som förknippas med klassisk lärlingsutbildning.

Efter denna genomgång av exempel på lokala ESF-projekt med lärlingsliknande inslag ska vi nu beskriva hur lärlingsutbildningen och det arbetsplatsförlagda lärandet i gymnasieskolan har utvecklats i Sverige. Avslutningsvis gör vi bedömningar som rör förutsättningarna för utvecklingen av den reguljära lärlingsutbildningen och det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasieskolan, men vi ger även vår syn på hur mer socialpolitiskt motiverade lärlingsliknade projekt kan utvecklas t. ex. inom socialfondsprojekt.

²³ Se mer information om modellen på Laholms kommuns hemsida: <http://www.laholm.se/naringsliv/naringslivsservice/osbecksmodellen/>.

Lärlingsutbildningen i Sverige – en samlad bedömning

Som påtalats tidigare har lärlingsutbildningen i Sverige historiskt sett haft en svag ställning. Någon mer omfattande lärlingsutbildning inom skolsystemets ram har inte bedrivits, annat än som ett alternativ för ungdomar som har uppfattats som studiesvaga och då utanför de nationella programmen.²⁴ Det har också genomförts en rad försök med lärlingsutbildning inom gymnasieskolan, men dessa fick aldrig någon bredare uppslutning (Olofsson & Wadensjö 2006). Det är alltså först i och med den senaste gymnasiereformen från 2011 (Gy11) som lärlingsutbildning har blivit en ordinarie del av gymnasieskolan. Lärlingsutbildning har däremot förekommit inom vissa branscher, t.ex. inom byggnadsindustrin, plåtslageri och VVS. Men här har det handlat om en utbildning som har reglerats genom särskilda kollektivavtal, så kallade utbildningsavtal, mellan arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer. Dessa utbildningar har fungerat som färdigutbildningar – eller påbyggnader – på den förberedande utbildning som har skett i gymnasieskolan. Denna form av lärlingsutbildning, vid sidan av skolsystemet, har varit den helt dominerande formen för lärlingsutbildning i Sverige. Den avtalsreglerade lärlingsutbildningen lever också vidare, även om förutsättningarna har förändrats en del efter Gy11.

För att vi ska få en bakgrund till de initiativ på lärlingsutbildningsområdet som har tagits inom den svenska gymnasieskolan på senare år finns det anledning att gå tillbaka till gymnasiereformen i början av 1990-talet. 1991 beslutade den svenska riksdagen om en genomgripande förändring av gymnasieskolan. Reformen förankrades i liberala värderingar: målstyrning istället för detaljstyrning av skolutbildningen och en individanpassad skola med ett mångsidigt innehåll istället för ett likformighetstänkande. Ett syfte var att decentralisera ansvaret från staten och läns skolnämnderna till den lokala nivån (Prop. 1990/91:85). I och med reformen introducerades det individuella programmet, numera ersatt av introduktionsprogrammen. Inom individuella programmet skulle det finnas möjligheter att erbjuda lärlingsutbildning. Som vi kunde konstatera i det tidigare kapitlet lever lärlingsutbildningskonceptet vidare inom introduktionsprogrammen, Andra chansen i Uppsala och Produktionsskolan i Göteborg utgör ett par sentida exempel.

Decentraliseringen följdes 1992 av friskolereformen vilken gav friare etableringsmöjligheter för skolor med annan än kommunal huvudman. I friskolereformen beslutades om en omfördelning av resurser. Ett system med skolpeng introducerades, dvs. pengarna följde med eleven. Etableringen av fristående eller privata skolor har expanderat kraftigt. Under de senaste tio åren har antalet friskolor tredubblats på gymnasial nivå.

²⁴ Detta skedde först inom ramen för det individuella programmet och därefter (från 2011) inom introduktionsprogrammen.

²⁵ <https://www.skolverket.se/om-skolverket/press/presmeddelanden/2015/allt-fler-blir-larlingar-1.243767>.

²⁶ SFS 2014:421 Lag om gymnasial lärlingsanställning. Det pågår ett arbete för att utforma avtal för lärlingsanställning inom olika branscher, bland annat inom verkstadsindustrin.

Skolreformen från 1991 omfattade införandet av 3-åriga utbildningsprogram, även yrkesutbildningarna blev alltså 3-åriga från att tidigare ha varit 2-åriga. Intentionen var att bredda de allmänteoretiska inslagen på yrkesförberedande utbildningar för att ge alla elever möjligheter att fortsätta med eftergymnasiala studier. De nya utbildningsprogrammen skulle både vara mer generellt inriktade och ge större utrymme för lokal anpassning och enskilda utbildningsval jämfört med förhållandena i det tidigare linjegymnasiet. Studie- och yrkesförberedande program fick samma allmänteoretiska ämnen. Grundläggande högskolebehörighet blev ett uttalat mål för alla utbildningar. Samtidigt kunde man snabbt konstatera att programgymnasiet och i synnerhet de yrkesförberedande programmen drabbades av stora problem gällande genomströmningen. Problemen kvarstår. En tredjedel av eleverna i gymnasieskolan uppnår inte utbildningsmålen inom tre år (SOU 2016:77).

Gymnasiereformen från 2011

Uppmärksamheten kring vissa av effekterna av 1990-talets utbildningsreformer ledde fram till nya reformsträvanden. Hösten 2011 introducerades en rad förändringar av gymnasieskolan. Reformerna har gått under samlingsnamnet Gy11. Den mest betydelsefulla förändringen handlade om innehållet i de yrkesförberedande utbildningarna, där man eftersträvade en större betoning på de yrkesförberedande ämnena (SOU 2008:27, Prop. 2008/09:199). Sedan hösten 2011 omfattar gymnasieskolan 18 nationella program varav 12 är yrkesprogram. Samtliga program resulterar i en examen. För yrkesprogrammen gäller att man kan välja ett lärlingsutbildningsspår. Under åren har ett antal olika försöksverksamheter med lärlingsutbildning genomförts. År 2008 introducerades ännu en försöksverksamhet med lärlingsutbildning i gymnasieskolan, men från 2011 är lärlingsutbildningen följaktligen ett reguljärt inslag. Även om antalet gymnasieelever i lärlingsutbildning har ökat stegvis sedan reformen är volymerna fortfarande förhållandevis små. Uppgifter om antalet lärlingar redovisas inte fortlöpande på Skolverkets hemsida i anslutning till den övriga elevstatistiken. Enligt en uppgift fanns det 8 300 lärlingar i den svenska gymnasieskolan i december 2015.²⁵ Antalet elever på yrkesprogram är ca 94 000 (höstterminen 2016), och lärlingarna är inte anställda, även om det nu är förenligt med lagstiftningen att anställa en lärling.²⁶ Villkoret för att klassas som lärling är att minst hälften av utbildningstiden är arbetsplatsförlagd. Skolan och arbetsplatsen får ett särskilt statsbidrag vid sidan av skolpengen för varje lärling. Lärlingen får också extra ersättning för att täcka merkostnader för resor och lunchmat.

En viktig avsikt med Gy11 var att arbetslivets inflytande över de gymnasiala yrkesprogrammen skulle öka. Skolorna är skyldiga att inrätta lokala programråd för varje yrkesprogram. I programråden ska företrädare för företag och fackliga organisationer vara representerade. På nationell nivå ska det också finnas programråd organiserade via Skolverket. Via de nationella programråden är det tänkt att arbetslivets företrädare ska få ett starkare inflytande över programmen.

En förändring i och med Gy11 är att yrkesutbildningarna inte längre med automatik leder till grundläggande högskolebehörighet. Från hösten 2013 är det emellertid möjligt att läsa in en grundläggande högskolebehörighet inom ramen för samtliga yrkesprogram utan att behöva välja en utökad kurs. Många kritiker menar att detta påverkar intresset för yrkesutbildningarna negativt. Antalet och andelen sökande till yrkesutbildningsprogram har också minskat påtagligt på senare tid. Andelen elever i yrkesförberedande program av det totala antalet elever i gymnasieskolan har minskat. Hösten 2016 deltog strax under 28 procent av eleverna i gymnasieskolan i ett yrkesprogram. Samtidigt är företagets rekryteringsbehov av personer med yrkeskompetens från gymnasieskolan stort. Även om ungdomsarbetslösheten har minskat på senare år är arbetslöshetstalen fortsatt höga, men företagen har trots det svårt att hitta sökande med rätt kompetens (Temagruppen unga i arbetslivet 2017).

Det finns inte något samband mellan antagningen av elever på olika program och efterfrågan på arbetskraft med olika utbildningsprofil. Elevernas val ska styra antalet utbildningsplatser på varje utbildningsprogram. Fram till införandet av programgymnasiet i början av 1990-talet fördelades medel till de olika yrkesutbildningarna efter en bedömning baserad på lokala och regionala arbetsmarknadsbehov. Principen om ett fritt skolval – eller etableringen av en utbildningsmarknad – förstärker i viss mån problemen: Skolorna erbjuder de utbildningar som eleverna efterfrågar, inte alltid de utbildningar som leder till jobb.

Problem med APL

Det har i olika sammanhang framhållits att det arbetsplatsförlagda lärandet (APL) i yrkesprogrammen brister i en rad avseenden (se t.ex. Skolinspektionen 2011) och att APL inte uppfyller lärandemålen. APL knyts inte till gällande kursplaner och i många fall saknas kompetenta handledare på arbetsplatserna. Skolorna har också svårt att erbjuda yrkes eleverna APL i den omfattning som ska gälla enligt gymnasieförordningen.²⁷

Mycket talar för att problemen kvarstår även om uppgifter tyder på att lärlingsutbildningen i gymnasieskolan för många elever leder till jobb (Skolverket 2015). En uppföljning av elever som gick ut lärlingsutbildningen våren 2014 visar att 9 av 10 elever hade jobb ett och ett halvt år senare. Drygt hälften hade jobb inom den bransch som utbildningen siktade på. I en kartläggning av yrkeslärares erfarenheter av APL i gymnasieskolan som publicerades i mars 2016 (Skolverket 2016a) framkommer samtidigt att många lärare (en fjärdedel) anser att det är svårt att hitta APL-platser för yrkes eleverna som ligger i linje med utbildningens mål, även om förhållandena varierar mellan olika program. Det framhålls att handledarna på arbetsplatserna allt för

²⁷ För elever på skolförlagda yrkesprogram gäller enligt gymnasieförordningen (SFS 2010:2039) att minst 15 veckor av utbildningstiden ska vara arbetsplatsförlagda. Inom gymnasieskolan ska tiden för arbetsplatsförlagt lärande omfatta minst 22 veckor. För lärlingar gäller alltså att minst hälften av utbildningstiden ska vara förlagd till en arbetsplats.

sällan har tillräcklig utbildning och kompetens för att vägleda eleverna och att målen för kurserna och det arbete eleverna utför på arbetsplatserna ofta inte överensstämmer. Det sistnämnda talar för att utbytet mellan skola och arbetsplats kopplat till APL-verksamheten inte fungerar som tänkt. Yrkeslärarna upplever att ansvaret för APL allt för ofta vilar på en enskild yrkeslärare och att de lokala programråden i allt för liten utsträckning är involverade i anskaffningen av och kvalitetssäkring av APL-platser.

Slutsatser om de svenska erfarenheterna

Sverige avviker alltså i hög grad från förhållandena i de länder inom EU som har klassiska lärlingsutbildningssystem. Lärlingsutbildningen har haft en relativt underordnad betydelse. Det är som påtalats först i och med den senaste gymnasireformen (Gy11) som det har gjorts tydliga politiska utfästelser om att inordna lärlingsutbildning som ett centralt inslag inom det reguljära utbildningssystemet. Om lärlingsutbildningen framöver i högre grad kommer att kombineras med anställning tas ytterligare steg i en riktning som påminner om förhållandena i andra länder. Först då får vi en lärlingsutbildning som motsvarar förhållandena i våra nordiska grannländer, Danmark och Norge, och i de tysktalande länderna på kontinenten, dvs. en lärlingsutbildning som självklart betraktas som färdigutbildning. Den politiska viljan att utveckla lärlingsutbildningen i Sverige går inte att ta miste på, men det mesta talar nog för att det kommer att ta lång tid innan Sverige får ett mer klassiskt präglat lärlingsutbildningssystem med större deltagarvolymer.

De initiativ som nu tas i Sverige för att stärka lärlingsutbildningen överensstämmer i hög grad med önskemål och strategier på EU-nivå. Det finns således starka ambitioner att förändra den svenska yrkesutbildningsmodellen och öka inslagen av arbetsplatsförlagt lärande, men om förändringarna ska förverkligas förutsätts samtidigt att det finns en beredskap i arbetslivet att erbjuda kvalificerad utbildning. Den gymnasiala lärlingsutbildningen har hittills inte väckt någon stor entusiasm. Åtskilliga rapporter har också talat för att det finns kvalitetsproblem förknippat med det arbetsplatsförlagda lärandet, det gäller både APL inom skolförlagda yrkesprogram och det arbetsplatsförlagda lärandet inom ramen för lärlingsutbildningen. Företrädare för arbetsplatser, bransch- och partsorganisationer har signalerat att de behöver ett mer handfast stöd, inte bara i ekonomisk bemärkelse utan också vad gäller riktlinjer för utbildningen och pedagogiska arbetsmetoder. Det är en öppen fråga om den stödverksamhet som idag bedrivs via Lärlingscentrum på Skolverket är tillräcklig, troligtvis inte.

Generellt sett saknar Sverige flera av de institutionella förutsättningarna för en klassisk lärlingsmodell som har diskuterats i den här rapporten. Det handlar om förutsättningar i termer av tydliga styrsystem och stödstrukturer för lärlingsutbildning. På stora delar av arbetsmarknaden saknas väldefinierade och institutionellt ”erkända yrken”. Yrkesbevis och yrkeslegitimationer spelar inte samma roll som i de klassiska lärlingsländerna. De nationellt sammansatta organen, yrkesnämnderna, som finns inom olika branscher i Sverige har inte den utbredning och den styrka som krävs för att ta på sig ett större ansvar för lärlingsutbildningen på lokal, regional och nationell nivå.

De svenska erfarenheterna visar att det tar lång tid att skapa de institutionella förutsättningar, kopplade till utbildning och arbetsliv, som är en förutsättning för ett mer omfattande och kvalitetssäkrat lärlingsutbildningssystem. Sannolikt kommer ambitionerna att utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet inom ramen för yrkesutbildningarna i den svenska gymnasieskolan att ta sig andra uttryck och andra former än klassisk lärlingsutbildning, om vi nu jämför med länder som Danmark och Tyskland. Intresset är större för att skapa tätare samverkan mellan skola och arbetsliv och att kvalitetssäkra yrkeslärandet inom ramen för collegekonceptet, där Teknikcollege och Vård- och omsorgscollege framstår som de mest omtalade exemplen.²⁸ Detta utesluter naturligtvis inte arbetsplatsförlagt lärande kommer att förbli ett väsentligt inslag i de projekt (såsom projekt inom socialfonden) som riktas till unga med svag utbildningsbakgrund och särskilda svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Men i det sistnämnda fallet talar vi inte om klassisk lärlingsutbildning utan mer om en arbetsmarknadspolitiskt motiverad insats, bland annat inom ramen för socialfondsfinansierade och kommunalt organiserade projekt.

Förslag

Till sist vill vi presentera några förslag för att utveckla det arbetsplatsförlagda lärandet, både kopplat till socialfondsfinansierade projekt och introduktionsprogrammen i gymnasieskolan.

För att stärka genomförandet av socialfondsfinansierade projekt bör tydligare kvalitetskriterier definieras för de inslag i projekt som ska arbeta med lärlingslikande koncept, praktik eller andra inslag som innebär ett arbetsplatslärande. Följande slags kriterier kan vara vägledande för beviljande av projekt men också för uppföljning och utvärdering:

Långsiktiga relationer

Etablerad och bestyrkt samverkan med arbetsgivare som kan säkerställa långsiktiga relationer under utbildningstidens/praktikens gång.

Resurs med ansvar

Proportionerlig resurs och kompetens (samordnare, coacher etc.) som ansvarar för utbytet med arbetsplatserna och deltagarna under utbildningstiden/praktiken.

Utbildningsplaner med uppföljning

Utbildningsplaner med tydliga lärandemål och där det framgår hur handledare från projektet, deltagare och arbetsgivarrepresentant löpande följer upp utbildningstiden/praktiken.

Kunskapsbevis

Intyg eller betyg från arbetsgivaren och projektet som utifrån ett valideringsperspektiv beskriver tidigare och nyvunna kunskaper, exempelvis utifrån den EU standard för validering som nu finns i Sverige (SeQF).²⁹

²⁸ Läs mer om Teknikcollege och Vård- och omsorgscollege på www.teknikcollege.se eller www.vo-college.se

²⁹ Sveriges referensram för kvalifikationer (SeQF) bygger på en gemensam europeisk referensram för kvalifikationer EQF – European Qualification Framework, som många europeiska länder är anslutna till.

Vi ser således att det är viktigt att bejaka de olika formerna av lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande som förekommer utanför utbildningssystemet, exempelvis i projektförm och i branschorganisationer, och samtidigt utveckla den befintliga reguljära lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan. Vi vet att kvalificerad praktik på en arbetsplats kan ge flera positiva effekter, t.ex. ökad motivation till vidare studier.

Samverkan med arbetslivet i introduktionsprogrammet

Det finns därför också, avslutningsvis, anledning att uppmärksamma behovet av lärlingsliknande inslag på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Hösten 2016 studerade drygt 60 000 elever på introduktionsprogram, vilket motsvarade 18 procent av det totala elevantalet i gymnasieutbildning (Skolverket 2016b). Flertalet av eleverna går på språkintröduktion, hela 60 procent av eleverna på intröduktionsprogrammen. Eleverna på intröduktionsprogram saknar ofta de sociala nätverk som leder till feriearbeten och möjliggör arbetslivserfarenheter – och detta gäller rimligen särskilt elever som skrivs in på språkintröduktion.

Intröduktionsprogrammen ska vara flexibelt utformade och styras av en individuell studieplan, men det kan finnas anledning att pröva om inte skollagens regler om obligatoriska lokala programråd för yrkesprogrammen också borde omfatta intröduktionsprogrammen. På motsvarande sätt borde den rätt till APL som gymnasieförordningen garanterar yrkes eleverna utvidgas till att också omfatta eleverna på intröduktionsprogram. Det sistnämnda skulle både kunna öka kontaktytorna mot arbetslivet och bidra till en effektivare språkträning för nyanlända elever.

Bilaga: Urval av projekt i rapporten

I den här bilagan redogör vi för hur vi har valt ut socialfondsprojekten som presenteras i rapporten. I bilagan ges också en viss uppfattning av hur många projekt som arbetar med lärlingsliknade koncept alternativt mer omfattande arbete med praktik eller arbetsplatsförlagt lärande.

Vi beskriver i den här rapporten tre avslutade projekt från programområde 2 (PO2), ökat arbetskrafts utbud från programperioden 2007-2013 och två pågående projekt för programområde 2.1 öka övergångarna till arbete 2014-2020.

Projekten har valts ut med fokus på arbetslivsanknytning, lärlingslikande arbetsätt, arbetsplatsförlagt lärande, där avsikten har varit att belysa koordinering av samverkan, metoder och arbetsätt kring hur man lyckas öka ungdomars förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden. Urvalet ger inte en representativ bild av alla projekt inom PO2, utan vill visa på de utmaningar som uppstår kring samverkan av olika parter och arbetsplatser. Projekten som lyfts fram i rapporten har inte valts utifrån hur framgångsrika dessa har varit utan med hänsyn till att de förmedlar en variation av erfarenheter i projekt kopplat till formerna för kvalitetssäkring av lärlingsliknade former eller ett arbetsplatsförlagt lärande.

Vi har i valet av projekt utgått från tidigare erfarenheter som Temagruppen har från slutförda projekt, som exempelvis ingår i skriften *Lärdomar från arbetsmarknadsprojekt för unga* (2014:1) och *I praktiken säker vi trösklarna – en skrift om meningsfull praktik* (2011:3), samt annan information som Temagruppen har tagit del av om projekt.

Efter en ny genomgång av 275 pågående och avslutade projekt inom programområde 1, 2 och 3 framkommer det inte oväntat att de flesta projekt i de allmänna beskrivningarna anger att de samverkar med arbetslivet och att de i någon form använder praktik som metod. Att praktik är en av de vanligaste metoderna inom socialfondsprojekten visar också Temagruppens tidigare uppföljningar (*Kreativa projekt – kartläggning av projekt i programområde 2*, 2012:6).

Utifrån enbart de allmänna korta beskrivningarna av projekten är det förstås inte möjligt att ge en säker bild av omfattning eller än mindre kvaliteten i samverkansformer eller i praktikinslagen. Utifrån genomgången av de allmänna projektbeskrivningarna uppskattar vi att det är 6 projekt som använder sig av lärlingsliknande koncept och 63 projekt som har ett mer systematiskt och omfattande arbete med praktik eller arbetsplatsförlagt lärande. Antingen görs det sådana explicita beskrivningar av projekten, eller så framkommer det på annat sätt av de allmänna projektbeskrivningarna som vi har gått igenom.

Referenser

- Apprenticeship supply in the Member States of the European Union (2012). Final Report. European Commission: Luxembourg.
- Bell, D.N.F. & D. G. Blanchflower. (2009), *What Should Be Done About Rising Unemployment in the OECD?* IZA Discussion Paper No. 4455. IZA: Bonn. http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers/viewAbstract?dp_id=4455.
- Bonoli, G. (2004), "New Social Risks and the Politics of Postindustrial Social Policies" i Bonoli, G. & K. Amingon (red.), *The Politics of Post-Industrial Welfare States. Adapting Post-war Social Policies to New Social Risks*. Routledge: Abingdon.
- Brockmann, M., L. Clarke och C. Winch (2008), "Knowledge, skills, competence: European divergences in vocational education and training (VET) – the English, German and Dutch cases" i *Oxford Review of Education*, vol. 34 (5).
- BusinessEurope (2012). *Creating Opportunities for Youth. How to improve the quality and image of apprenticeships*. http://www.arbeitgeber.de/www/arbeitgeber.nsf/res/BUSINESSEUROPE_youth_report.pdf.
- Cedefop (2011), *The Benefits of vocational education and training*. Research Paper No. 10. Publication Office of the European Union: Luxembourg.
- Cedefop (2011b), *VET in Europe. Country Report. Norway*. Thessaloniki: Cedefop.
- Cedefop (2012), *Vocational education and training in Denmark. Short description*. Cedefop: Thessaloniki.
- Commission staff working document. *Proposal for a Council Recommendation on Establishing a Youth Guarantee* (2012). European Commission: Brussels.
- Deissinger, T. (2008), *Problems and Developments in the German Vocational Education and Training System: The critical relationship between different streams in post-compulsory secondary education*. https://kops.ub.uni-konstanz.de/xmlui/bitstream/handle/urn:nbn:de:bsz:352-opus-85884/Problems_and_Developments_in_the_German_Vocational.pdf.
- Dewey, J. (2007), *Individ, skola och samhälle. Utbildningsfilosofiska texter i urval av Sven Hartman, Ulf P. Lundgren & Ros Mari Hartman*. Natur och Kultur: Falköping.
- ESF Ansökan om stöd. *Arbetshoppet*. Diarienummer 2015/00955. ESF Slutrapport genomförande. Produktionsskolan. Diarienummer 2009-3090057.
- ESF-rådet. *Programinformation*. <http://www.esf.se/Vara-fonder/Socialfonden1/Overgripande-information-om-socialfondsprogrammet/>.
- ESF-rådet. *Programområde 2*. <http://www.esf.se/sv/Vara-fonder/Socialfonden1/Overgripande-information-om-socialfondsprogrammet/Programomraden/Programomrade-2-Okade-overgangar-till-arbete/>.
- ESF-rådet. *Sysselsättningsinitiativet för unga*. <http://www.esf.se/sv/Vara-fonder/Socialfonden1/Utlysningar/Samtliga-utlysningar-per-programomrade/Kompetensforsorjning-PO1/>.
- Fuller, A. & U. Lorna U. (red.) (2013), *Contemporary apprenticeship. International perspectives on an evolving model of learning*. Routledge: New York.
- Furuboda. <http://furuboda.org/>.
- Greinert, W.-D. (2004), "European Vocational Training Systems: The theoretical context of historical development" i *Towards a history of vocational education and training (VET) in Europe in a comparative perspective. Proceedings of the first international conference. October 2002, Florence*. Cedefop Panorama series: 103.
- ISIS kvalitetsinstitut (2012). *Utvärdering och följeforskning med utgångspunkt från EU-projektet Andra chansen*. Forskningsrapport 2012:3.
- Johansson, H. (2006), *Svensk aktiveringspolitik i nordiskt perspektiv*. ESS 2006:3. Fritzes: Stockholm.
- Kuoddo, A. (2012), *Public Employment Services, And Activation Policies*. Social Protection & Labor. Discussion Paper No. 1215. <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Labor-Market-DP/1215.pdf>.
- Marsden, D. (2009), *The decline of occupational markets and the spread of prolonged entry tournaments: labour market segmentation in Britain*. Paper for the ILO Conference on Regulation for Decent Work – Innovative labour regulation in a turbulent world, July 8-10, Geneva. <http://eprints.lse.ac.uk/3305/>.
- Michie, J. & M. Sheehan (2003), "Labour market deregulation, 'flexibility' and innovation" i *Cambridge Journal of Economics*. Vol 27(1).
- Niemeyer, B. (2007), "Is there a pedagogy of social inclusion? Critical reflections on European policy and practice in school-to-work transition" i Colley, H., Boetzelen, P., Hoskins, B. & T. Parveva, (red.), *Social inclusion and young people: breaking down the barriers*. Council of Europe Publishing: Strasbourg.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhälles frågor, MUCF. (2017), *Det stora steget – Delrapport om ungas övergång från skola till arbetsliv*.
- Nordström Skans, O. (2004), *Har arbetslösheten långsiktiga effekter?* Rapport 2004:13. IFAU: Uppsala.
- OECD (2010), *Learning for Jobs*. OECD: Paris.
- Olofsson, J. & E. Wadensjö (2006), *Läringsutbildning. En oprövad möjlighet eller ett återkommande bekymmer?* ESS 2006:4. Fritzes: Stockholm.
- Olofsson, J. (2014), *Läringsutbildning. Svenska erfarenheter och initiativ i ett europeiskt perspektiv*. SIEPS: Stockholm.
- Osbecksmodellen* Laholms kommun. <http://www.laholm.se/naringsliv/naringslivsservice/osbecksmodellen/>.
- Pohl, A. & A. Walther (2007), "Activating the disadvantaged. Variations in addressing youth transitions across Europe" i *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 26(5).

- Prop. 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.
- Prop. 2008/09:199 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*.
- Rauner, F. & W. Wittig (2010), "Differences in the Organisation of Apprenticeship in Europe: findings of a comparative evaluation study" i *Research in Comparative and International Education*, Vol 5(3).
- Ryan, P. (1998), "Is Apprenticeship better? A review of the economic evidence" i *Journal of Vocational Education and Training*, Vol 50(2).
- Ryan, P. (2011), *Apprenticeship: Between theory and practice, school and workplace*, Leading House Working Paper No. 64.
- Ryan, P., Backes-Gellner, U., Teuber, S. & K. Wagner (2012), *Apprentice pay in Britain, Germany and Switzerland: institutions, market forces, market power*, Leading House Working Paper No. 75.
- Scarpetta, S., Sonnet, A. & T. Manfredi (2010), *Rising Youth Unemployment During The Crisis. How to Prevent Negative Long-Term Consequences on a Generation*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 106.
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordning*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/gymnasieforordning-20102039_sfs-2010-2039.
- SFS 2014:421 *Lag om gymnasial lärlingsanställning*. http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2014421-om-gymnasial-larlingsanstallning_sfs-2014-421.
- SKL (2017). *Kommungruppsindelning 2017. Omarbetning av Sveriges kommuner och landstings kommungruppsindelning*. <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-455-7.pdf?issuusl=ignore>.
- Skolinspektionen (2011). *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken – en kvalitetsgranskning av gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar. Kvalitetsgranskning Rapport 2001:2*. Skolinspektionen: Stockholm.
- Skolverket (2015). PM. *Gymnasial lärlingsutbildning leder till anställning*.
- Skolverket (2016a). *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram. Nationell kartläggning och analys av apl-verksamheten utifrån yrkeslärares perspektiv*. Skolverket: Stockholm.
- Skolverket (2016b). *Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2016/17*. <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola/skolor-och-elever>.
- SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Regeringskansliet: Stockholm.
- SOU 2016:77 *En gymnasieutbildning för alla*. Regeringskansliet: Stockholm.
- Steedman, H. (2011), "Challenges and change: Apprenticeships in German-speaking Europe" i Dolphin, T. & T. Lanning (red.), *Rethinking Apprenticeships*. Institute for Public Policy Research: London.
- Steedman, H. (2012), *Overview of Apprenticeship Systems and Issues. ILO contribution to the G20 Task Force on Employment*. ILO: Geneva.
- Taylor-Gooby, P. (red.) (2004), *New Risks, New Welfare*. Oxford University Press: Oxford.
- Temagruppen unga i arbetslivet. *UVAS*. <http://www.temaunga.se/uvas-0>.
- Temagruppen unga i arbetslivet (2017). *Vägar och omvägar till arbetsmarknaden. Långsiktiga perspektiv på ungas etablering och försörjning*. Temagruppen unga i arbetslivet: Stockholm (under utgivning).
- The effectiveness and cost-benefits of apprenticeships: Results of the quantitative analysis* (2013). European Commission: Brussels.
- Trelleborgs kommun (2016). *Din Framtid! Du Bestämmer – Vi vägleder*. Genomförandeplan (2016-05-09).
- Trelleborgs kommun (2016). *Bildningsförvaltningen. Raka vägen – genomförandeplan. Avstämningsrapport bilaga 1* (2016-06-29).
- Utbildningsdepartementet (2013), *Uppdrag om arbetsplatsförlagt lärande i gymnasie- och gymnasiesärskolan*. Promemoria 27 juni.
- Utvärdering av Via lärling* (2010). Slutrapport med bilagor. Malmö högskola: Centrum för tillämpad arbetslivsforskning.
- Van der Velden, R. & W. M. Wolbers, W. M. (2001), *The Integration of Young People into the Labour Market within the European Union: the Role of Institutional Settings*, Research Centre for Education and the Labour Market. Working paper no. 2001/7E.
- Walden, G. & K. Troltsch (2012), "Apprenticeship training in Germany – still a future-oriented model for recruiting skilled workers?" i Fuller, Alison & Lorna Unwin (red.), *Contemporary Apprenticeship. International Perspectives on an Evolving Model of Learning*. Routledge: London.
- Walther, A. (2006), "Regimes of youth transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts" i Young. *Nordic Journal of Youth Research*. Vol. 14(2).
- Wenger, E. (2000), "Communities of Practice and Social Learning Systems" i *Organization*. Vol 7(2).
- Wolbers, M. H. J. (2007), "Patterns of Labour Market Entry: A Comparative Perspective on School-to-Work Transition in 11 European Countries", i *Acta Sociologica*, Vol 50(3).
- Work-Based Learning in Europe* (2013). *Practices and Policy Pointers*. European Commission: Luxembourg.
- Working together for Europe's young people. A call to action on youth unemployment* (2013). European Commission: Brussels.
- Youth Employment Initiative* (2013). Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Commission: Strasbourg.

temaunga.se
TEMAGRUPPEN UNGA I ARBETSLIVET

